

LIETUVOS BANKAS

LIETUVOS EKONOMIKOS APŽVALGA

2012

VASARIS

ISSN 2029-8358 (online)

„Lietuvos ekonomikos apžvalgoje“ nagrinėjama realiojo sektoriaus, kainų, viešųjų finansų ir kredito kaita Lietuvoje, taip pat numatoma šalies ekonomikos raida. Apžvalgoje pateikiama medžiaga yra statistinių duomenų analizės, modeliavimo ir ekspertų vertinimo rezultatas. Apžvalgą rengia Lietuvos bankas.

Rengiant Lietuvos ekonomikos apžvalgą, naudoti Lietuvos banko, Statistikos departamento, Europos Centrinio Banko, Eurostato, Tarptautinio valiutos fondo, *Bloomberg* ir kiti duomenys, paskelbti iki 2012 m. sausio 30 d.

Leidinio koordinadorius Ekonomikos departamento direktorius Mindaugas Leika, tel. (8 5) 268 0138, el. p. mleika@lb.lt
Leidžiama perspausdinti švietimo ir nekomerciniais tikslais, jei nurodomas šaltinis.

© Lietuvos bankas, 2012

Turinys

EKONOMINĖS RAIDOS VERTINIMAS.....	3
I. TARPTAUTINĖ APLINKA	5
II. REALUSIS SEKTORIUS.....	7
III. DARBO RINKA	10
IV. IŠORĖS SEKTORIUS.....	12
Einamoji sąskaita ir jos finansavimas	12
Užsienio prekyba ir konkurencingumas	13
V. KAINOS IR SAŃAUDOS.....	14
Grynoji infliacija	14
Maisto kainos.....	14
Administruojamosios kainos.....	15
Degalų kainos.....	15
VI. KREDITAS IR INDĖLIAI.....	18
VII. VALDŽIOS SEKTORIAUS FINANSAI	20
PRIEDAS	22
Įvadas į socialinės apskaitos matricas.....	22

Intarpai

1 intarpas. AB banko SNORAS bankroto poveikis pagrindiniams Lietuvos ekonominiams rodikliams.....	4
2 intarpas. Perkeliamasis poveikis ir jo įtaka BVP augimui	9
3 intarpas. Apie minimalią mėnesinę algą	11
4 intarpas. Pasaulinių maisto kainų prognozių apžvalga.....	16

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Makroekonominiai Estijos ir Latvijos rodikliai	6
---	---

Paveikslų sąrašas

1 pav. Pirkimų vadybininkų pasitikėjimo indeksai	5
2 pav. Pagrindinės centrinių bankų palūkanų normos	5
3 pav. Žaliavų kainų JAV doleriais metinis pokytis	5
4 pav. JAV realiojo BVP, įvertinto išlaidų metodu, metinis pokytis	6
5 pav. Euro zonos valstybių penkerių metų kredito įsipareigojimų nevykdymo apskaitos sandorių palūkanų normos	6
6 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (išlaidų metodu)	7
7 pav. Privataus vartojimo ir mažmeninės prekybos tendencijos	7
8 pav. Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo kaitos veiksniai	7
9 pav. Realiojo grynojo eksporto įtaka metiniam BVP augimui	8
10 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (gamybos metodu)	8
11 pav. Užimtųjų skaičiaus kaita ir nedarbo lygis	10
12 pav. Darbo užmokesčio kaita	10
13 pav. Einamosios sąskaitos balanso sudedamosios dalys	12
14 pav. Einamieji pervedimai į Lietuvą	12
15 pav. Einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltiniai	12
16 pav. Eksporto kaitos veiksniai	13
17 pav. Eksporto apimtis	13
18 pav. Importo kaitos veiksniai pagal makroekonominės kategorijas	13
19 pav. Metinės infliacijos veiksniai	14
20 pav. Pasaulinės maisto kainos	14
21 pav. Administruojamųjų kainų įtaka metinei infliacijai	15
22 pav. Pasaulinės naftos kainos ir degalų kainų Lietuvoje kaita	15
23 pav. Bankų paskolų portfelio kaitos veiksniai sausio–lapkričio mėn.	18
24 pav. Paskolų nefinansinėms įmonėms portfelio kaita per ketvirtį	18
25 pav. Paskolų namų ūkiams sandoriai per mėnesį	18
26 pav. Naujų paskolų privačiajam sektoriui palūkanų normų kaitos veiksniai	19
27 pav. Indėlių bankų sistemoje kaitos per mėnesį veiksniai	19
28 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai	20
29 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai	20
30 pav. Valdžios sektoriaus vartojimo išlaidų kaitos veiksniai	20
31 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir balansas	21
32 pav. Valdžios sektoriaus balansas pagal posektorius	21
33 pav. Valdžios sektoriaus skola pagal priemones	21

Santrumpos ir paaiškinimai

BVP	bendras vidaus produktas
EBF	Europos bankų federacija
ECB	Europos Centrinis Bankas
EK	Europos Komisija
ES	Europos Sąjunga
EURIBOR	vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, už kurią aukštą kredito reitingą turintys bankai skolintų lėšų eurais kitiems aukštą kredito reitingą turintiems bankams Europos tarpbankinėje rinkoje (angl. <i>euro inter-bank offered rate</i>)
Eurostatas	Europos Sąjungos statistikos tarnyba
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
Lt	Lietuvos litas
NVS	Nepriklausomų Valstybių Sandrauga
OPEC	Naftą eksportuojančių šalių organizacija (angl. <i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i>)
MMA	minimali mėnesinė alga
PFI	pinigų finansinės institucijos
proc.	procentai
proc. p.	procentiniai punktai
PVM	pridėtinės vertės mokestis
SAM	socialinės apskaitos matrica
TUI	tiesioginės užsienio investicijos
TVF	Tarptautinis valiutos fondas
VDU	vidutinis darbo užmokestis
VILIBOR	vidutinė tarpbankinė palūkanų norma, už kurią Lietuvoje veikiantys bankai skolintų lėšų litais kitiems Lietuvoje veikiantiems bankams (angl. <i>Vilnius inter-bank offered rate</i>)

EKONOMINĖS RAIDOS VERTINIMAS

Lietuvos ekonomika žengia į lėtesnės plėtros tarpsnį. Iki šiol šalies ekonomika augo labai sparčiai, tačiau daugėja ženklų, rodančių ne tokias palankias perspektyvas. Dėl lėtėjančios pasaulio ūkinės raidos, numatoma mažesnė ekonomikos plėtra pagrindinėse Lietuvos prekybos partnerėse, pasitikėjimo rodikliai Lietuvoje ir užsienio šalyse taip pat prastėja esant neapibrėžtumui dėl įsiskolinimo problemų kai kuriose euro zonos valstybėse. Tokia padėtis blogina Lietuvos namų ūkių ir įmonių lūkesčius, riboja įmonių investicijų planus, varžo užimtumo plėtrą, skatina namų ūkius taupyti. Šie veiksniai leidžia manyti, kad Lietuvos realusis sektorius artimiausiu metu augs lėčiau. Neigiamos įtakos Lietuvos ekonomikos plėtrai turės ir AB banko SNORAS sustabdyta veikla. Nors tiesioginis šio bankroto poveikis ūkio raidai bus mažas dėl palyginti nedidelės neapdraustų lėšų sumos, tačiau numatoma netiesioginė įtaka. Prognozuojama, kad realusis Lietuvos BVP, 2011 m. paaugęs 5,8 proc., 2012 m. padidės 2,2 proc., o 2013 m. – 3,3 proc.

Svarbus realiojo BVP augimo veiksnys yra privatus vartojimas. Jį didina tam tikrą laiką augusios gyventojų pajamos – tiek dėl kilusio darbo užmokesčio, tiek dėl ūgtelėjusio užimtumo. Kaip rodo mažmeninės prekybos įmonių duomenys, namų ūkiai gerokai daugiau pinigų išleidžia būsto įrangai, automobilių degalams ir maistui. Vis dėlto dėl tebekylančių kainų ir menkstančio pasitikėjimo privataus vartojimo išlaidos artimiausiu metu nebeturėtų didėti taip sparčiai. Įmonėms atsargiau imantis naujų investicijų, mažiau bus kuriama naujų darbo vietų, nuosaikiau bus keliamas darbo užmokestis, o tai ribos namų ūkių pajamų prieaugį, taigi ir privatų vartojimą. Po spartaus augimo 2011 m. (5,6 %), privatus vartojimas 2012 ir 2013 m. turėtų mažiau – atitinkamai 2,5 ir 2,6 proc. – padidėti.

Kita vidaus paklausos sudedamoji dalis – bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas – auga pastebimai mažiau negu anksčiau. Įmonių sprendimus dėl investicijų veikia neaiški tolesnė šalies ir pasaulio ekonomikos plėtra. Didesnės nei prieš metus yra investicijos į negyvenamosios paskirties pastatus ir statinius, o investicijos į gyvenamuosius pastatus, transporto priemones, mašinas ir įrenginius yra mažesnės apimties negu prieš metus. Gamybos pajėgumų plėtra šiuo metu rūpinamasi mažiau nei per ankstesnius keletą ketvirčių, o tai turės įtakos šalies ekonominei raidai prognozuojamu laikotarpiu. Dėl ne tokių palankių ūkio kaitos perspektyvų, investicijos į bendrąjį pagrindinį kapitalą 2012 m. turėtų didėti mažiau nei vidutiniškai augo iki šiol (prognozuojama, kad jos padidės 5,0 %), 2013 m. investicijos turėtų ūgtelėti daugiau – 7,9 proc.

Padėtis darbo rinkoje vis dar gerėja, tačiau lėčiau. Vertinant pokyčius per metus, šalyje mažėja nedarbas, daugiau samdoma darbuotojų. Per metus darbuotojų ypač pagausėjo didžiausiame pagal užimtumą – paslaugų – sektoriuje, daugiausia prekyboje ir transporto bei saugojimo veiklose. Užimtųjų taip pat padaugėjo statyboje ir pramonėje. Tačiau, pastebėtina, kad pagal sezoniskai pakoreguotus duomenis dirbančiųjų paskutiniu metu nebegausėja. Pagal šiuos duomenis, šiek tiek daugiau nei anksčiau samdoma dirbančių ne visą darbo dieną, o dirbančių visą darbo dieną samdoma mažiau. Įmonėms atsargiai vertinant ūkio perspektyvas, tikėtina, kad užimtumas prognozuojamu laikotarpiu šalyje augs nedaug.

Lietuvos užsienio prekyba tampa mažiau veržli. Pagal sezoniskai pakoreguotus duomenis pastaruoju metu auga tik naftos produktų eksportas, daugelio kitų produktų eksportas stabilizuojasi. Ne taip palankiai prie eksporto pokyčių prisideda prekyba lengvaisiais automobiliais NVS šalių rinkose, dėl ko reeksportas, pagal sezoniskumą pakoreguotais duomenimis, nebedidėja. Vis dėlto, vertindami ilgesnio laikotarpio duomenis, pastebime, kad mūsų šalies eksportas auga daugiau nei pagrindinių užsienio prekybos partnerių – ES šalių ir Rusijos – importas, o Lietuvos eksportuotojai šiose šalyse atkovoja vis didesnę rinkos dalį. Numatoma, kad importo paklausa minėtose šalyse toliau nuosekliai silpnės, todėl mažiau augs ir Lietuvos eksportas. 2011 m. paaugęs 13,6 proc., 2012 m. realusis prekių ir paslaugų eksportas turėtų pakilti 3,9, o 2013 m. – 5,8 proc.

Iš dalies dėl palankesnės prekybos naftos produktais gerėja užsienio prekybos balansas. Bendras prekių ir paslaugų prekybos perviršis, palygintas su BVP, paskutiniu metu buvo vienas iš didžiausių nuo duomenų rinkimo pradžios. **Kartu su mažesniu užsienio kapitalo įmonių pelningumu tai lemia perteklių einamojoje sąskaitoje.** Kita svarbi sudedamoji dalis – einamieji pervedimai – toliau palankiai veikia einamąją sąskaitą tiek dėl padidėjusių įplaukų iš ES fondų, tiek dėl didelių emigrantų perlaidų. Užsienio prekybos ir einamosios sąskaitos balansai artimiausiu metu turėtų būti mažiau palankūs, tačiau, manant, kad vidaus paklausa kils gana nuosaikiai, šie balansai neturėtų stipriai pablogėti.

Palaiptnui mažėja metinė infliacija. Tai daugiausia lemia maisto kainų pokyčiai, su tam tikru vėlavimu susiję su tendencijomis pasaulio maisto žaliavų rinkose. Metų pradžioje pasaulinės maisto kainos buvo rekordinės ir kur kas didesnės negu prieš metus, o vėliau jos krito ir metų pabaigoje jau buvo mažesnės negu prieš metus. Lėčiau kylant pasaulinėms maisto kainoms, lėčiau brangsta ir maistas Lietuvoje, o tai akivaizdžiai mažina infliaciją. Vis dėlto pakilusios maisto kainos metų pabaigoje tebebuvo pagrindinis infliacijos veiksnys. Nemažą įtaką darė ir administruojamosios kainos, jos dėl nuolat brangusios šiluminės energijos buvo kur kas didesnės negu prieš metus. Degalų kainos metų pabaigoje kilo daug lėčiau, per metus mažiau pakilus naftos kainai. Prastėjant pasaulio ekonomikos padėčiai nesitikima, kad maisto ir energijos žaliavų kainos didės, taigi išorinio spaudimo kainoms Lietuvoje neturėtų būti. Yra priimta keletas kainas didinsiančių administruojamųjų sprendimų, tokių kaip pabranginta elektra ir didėsiantis akcizas cigaretėms, tačiau jų poveikis infliacijai nebus didelis. Su vidaus vartojimu labiausiai susijusi grynoji metinė infliacija tebėra maža, o kadangi darbo užmokestis ir užimtumas artimiausiu metu augs vangiai, vidaus paklausa neturėtų skatinti kainų kilimo. Numatant

lėtesnį ekonomikos augimą ir nuslopusį iš išorės kylantį spaudimą kainoms, tikimasi ir mažesnės infliacijos 2012 m. (2,1 %). 2013 m., vėl ėmus spartėti ekonomikos augimui, kainos taip pat turėtų kilti sparčiau (2,4 %).

Numatoma Lietuvos ekonomikos raida 2011–2013 m.

	2012 m. vasario mėn. prognozė			2011 m. lapkričio mėn. prognozė		
	2011*	2012*	2013*	2011*	2012*	2013*
Kainų ir sąnaudų kaita (proc., pokytis per metus)						
Vidutinė metinė infliacija (apskaičiuota pagal suderintą vartotojų kainų indeksą)	4,1	2,1	2,4	4,2	3,0	-
BVP defliatorius	5,1	2,5	2,6	4,6	3,2	-
Darbo užmokestis (kompensacija vienam dirbančiajam)	3,9	1,6	2,5	4,0	3,0	-
Importo defliatorius	12,8	2,5	2,3	12,6	2,4	-
Eksporto defliatorius	11,9	2,6	2,2	11,3	2,4	-
Ekonominis aktyvumas (palyginamosiomis kainomis, proc., pokytis per metus)						
Bendrasis vidaus produktas**	5,8	2,2	3,3	6,2	3,5	-
Privataus vartojimo išlaidos	5,6	2,5	2,6	6,3	3,5	-
Valdžios sektoriaus vartojimo išlaidos	1,2	0,6	1,9	0,3	0,2	-
Bendrojo pagrindinio kapitalo sudarymas	15,9	5,0	7,9	17,7	9,1	-
Prekių ir paslaugų eksportas	13,6	3,9	5,8	13,2	5,3	-
Prekių ir paslaugų importas	13,3	4,1	6,1	14,0	5,6	-
Darbo rinka						
Nedarbo lygis (vidutinis metinis, proc., palyginti su darbo jėga)	15,4	14,2	12,9	15,4	13,6	-
Užimtieji (proc., pokytis per metus)	2,0	0,7	1,2	3,1	1,6	-
Išorės sektorius (proc., palyginti su BVP)						
Prekių ir paslaugų balansas	-1,5	-2,1	-2,4	-2,7	-3,3	-
Einamosios sąskaitos balansas	-0,3	-1,2	-1,6	-1,3	-2,0	-
Einamosios ir kapitalo sąskaitos balansas	2,1	0,9	0,1	1,1	0,2	-

* Prognozė.

** | BVP sudedamąjį dalis neįtraukti atsargų pasikeitimai.

1 intarpas. AB banko SNORAS bankroto poveikis pagrindiniams Lietuvos ekonominiams rodikliams

2011 m. gruodžio 7 d. iškelta AB banko SNORAS bankroto byla buvo svarbus įvykis Lietuvos finansų sistemoje ir ekonomikoje, todėl jis turės įtakos ūkio raidai artimiausiais ketvirčiais. Viso ūkio mastu AB banke SNORAS laikytų neapdraustų lėšų suma yra nedidelė, tiesioginis šio banko bankroto poveikis privačiam vartojimui ir investicijoms bus mažas. Siekiant įvertinti didžiausią galimą šio bankroto poveikį, taip pat reikėtų atsižvelgti į netiesioginę įtaką, susijusią su sumažėjusiu pasitikėjimu. Pablogėję namų ūkių lūkesčiai galėtų padidinti gyventojų taupymą ir sumažinti jų vartojimą. Dėl kilusio nepasitikėjimo ir prastesnių lūkesčių įmonės gali sumažinti investicijas ar jas atidėti, peržiūrėti darbuotojų samdymo planus, atsisakyti darbo užmokesčio peržiūros ir pan. Vertinant didžiausią tiesioginę ir netiesioginę AB banko SNORAS bankroto įtaką Lietuvos ūkiui, privatus vartojimas 2012 m. gali augti lėčiau apie 1 proc. p., investicijos – 2 proc. p., o poveikis BVP augimui gali sudaryti iki 0,5 proc. p.

AB banko SNORAS bankrotas turėtų paveikti ir Lietuvos darbo rinką. Nedarbas gali padidėti tiek atleidus bankrutuojančio banko darbuotojus, tiek dėl galimo įmonių, nukentėjusių sustabdžius šio banko veiklą, bankroto ar veiklos apimčių mažinimo. Vis dėlto poveikis visos šalies mastu yra nedidelis, ir nedarbo lygis Lietuvoje dėl šio įvykio gali padidėti maždaug 0,2 proc. p. Lėtesnis ūkio augimas ir aukštesnis nedarbo lygis turės įtakos darbo užmokesčiui – vertinama, kad dėl AB banko SNORAS bankroto 2012 m. 0,3 proc. p. lėčiau didės kompensacija vienam dirbančiajam.

I. TARPTAUTINĖ APLINKA

Pasaulio ekonomika auga vis lėčiau. Daugelio išsivysčiusių valstybių ūkio plėtra beveik sustojo.

2011 m. antrąjį pusmetį pasaulio ekonomikos plėtrą stabdė tvyranti įtampa tarptautinėse finansų rinkose. Ūkis augo lėčiau ir išsivysčiusiose, ir kylančios ekonomikos valstybėse. Daugelyje šalių papildomą neigiamą poveikį ekonomikai turėjo prastėjantys verslo ir vartotojų lūkesčiai, poreikis mažinti fiskalinį nesubalansuotumą, didelis nedarbas ir tebesitęsiantis sąstingis nekilnojamojo turto rinkoje. Metų pabaigoje daugėjo išsivysčiusių valstybių, kurių realusis BVP pradėjo mažėti.

Ekonominė perspektyva tebėra itin neapibrėžta, o rizika, kad augimas ateityje dar labiau sulėtės, – didelė.

Pasaulio ekonomikos plėtrą atspindintys pasitikėjimo indeksai 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį svyravo arti plėtos bei mažėjimo ribos (50) ir rodė nedidelį augimą paslaugų sektoriuje, tačiau gamybos sektoriaus aktyvumas tris mėnesius iš eilės mažėjo. Vertinant atskirų valstybių perspektyvas, šiek tiek daugiau optimizmo atsirado JAV ekonomikoje, o Europoje vis labiau ryškėjo mažėjimo tendencijos, kurioms didžiausią įtaką turėjo neigiamos nuotaikos vertinant probleminių euro zonos šalių ekonomikos plėtrą.

Didelę grėsmę pasaulio ekonomikai kelia užsitęsusi ir išplitusi euro zonos viešojo sektoriaus skolų krizė.

Lokaluota euro zonos viešojo sektoriaus skolų krizė 2011 m. antrojoje pusėje peraugo į sisteminę ir tapo pasitikėjimo krize. Siekiant stabilizuoti padėtį euro zonoje buvo imtasi plataus masto priemonių: didinamas Europos finansinio stabilumo fondas, kuriamas euro zonos valstybėms narėms skirtas stabilumo mechanizmas, griežtinama fiskalinė konsolidacija ir finansų sektoriaus priežiūra, siekiama restruktūrizuoti Graikijos vyriausybės skolas. Tačiau tarptautinėse finansų rinkose tebesanti įtampa rodo, kad abejonės, ar šios priemonės bus sklandžiai įgyvendinamos ir ar jų pakaks krizei sureguliuoti, tebėra didelės.

Siekdami sumažinti įtampą finansų sektoriuje, pasaulio centriniai bankai didino finansų sistemos likvidumą ir toliau įgyvendino skatinamąsias pinigų politikos priemones.

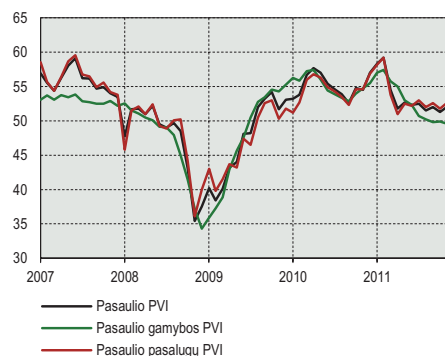
ECB ketvirtąjį ketvirtį du kartus iš eilės mažino pagrindines refinansavimo palūkanas (po 0,25 proc. p. – iki 1 %) ir patvirtino papildomas specialiąsias pinigų politikos priemones: paskelbė apie 3 m. trukmės refinansavimo operacijas, sumažino privalomųjų atsargų reikalavimą (nuo 2 iki 1 %), pradėjo taikyti švelnesnius paskolų bei turtu garantuotų vertybinių popierių įkeitimo kriterijus. JAV federalinė rezervų sistema kartu su kitais penkiais pagrindiniais pasaulio centriniais bankais 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį ėmėsi koordinuotų veiksmų įtampai pinigų rinkose slopinti. Lapkričio 30 d. priimtas sprendimas per pusę (iki 50 bazinių punktų) sumažinti JAV dolerių apskaitimo tarp centrinių bankų sandorių, skirtų likvidumui finansų rinkoms suteikti, kainą ir pratęsti šios priemonės galiojimą iki 2013 m.

Pasaulinės žaliavų kainos svyravo, tačiau, nepaisant įtampos finansų sektoriuje, pasikeitė nedaug.

Bendras žaliavų kainų indeksas 2011 m. ketvirtąjį ketvirtį buvo apie 5 proc. didesnis nei prieš metus, tačiau, palyginti su trečiuoju ketvirčiu, beveik nepasikeitė. Maisto ir kitų žemės ūkio žaliavų kainos nuo metų vidurio vis dar mažėjo, tai lėmė geras derlius ir lėta atsigaunanti paklausa išsivysčiusiose valstybėse. Energijos žaliavų kainos kilo, bet pokyčiai nebuvo dideli. Vidutinė Brent žaliavos naftos kaina ketvirtąjį ketvirtį svyravo apie 110 JAV dolerių už barelį. Naftos kainai įtakos turėjo dėl atsigavusios gamybos Libijoje padidėjusi pasiūla. Naftą eksportuojančios šalys, sulėtėjus pasaulio ekonomikos atsigavimui, artimiausiu metu pasiūlė didinti nenumato.

Ekonominės plėtros perspektyvų vertinimai įspėja apie sąstingio riziką.

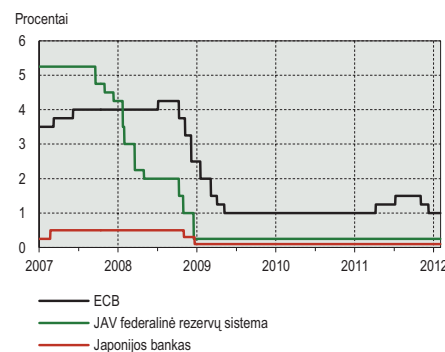
1 pav. Pirkimų vadybininkų pasitikėjimo indeksai (PVI)

Šaltinis: Markit.

Pagrindinės palūkanų normos tebėra istoriškai mažos.

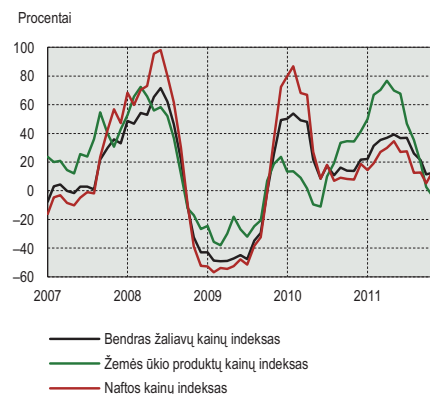
2 pav. Pagrindinės centrinių bankų palūkanų normos

Šaltinis: Bloomberg.

Žaliavų kainos pasaulio rinkose nuo 2011 m. vidurio augo lėčiau.

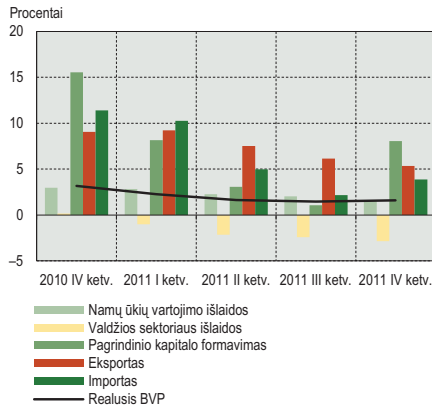
3 pav. Žaliavų kainų JAV doleriais metinis pokytis

Šaltinis: Standard & Poor's.

Daugelio pasaulio šalių ekonomikos atsigavimas priklauso nuo JAV ūkio plėtos.

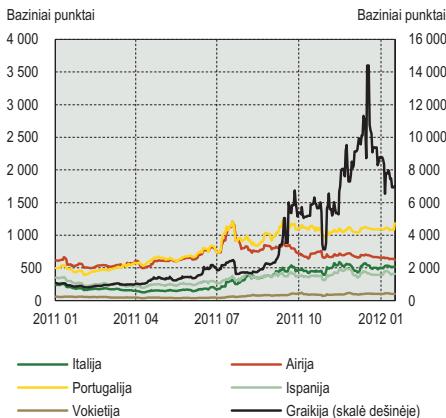
4 pav. JAV realiojo BVP, įvertinto išlaidų metodu, metinis pokytis

Šaltinis: JAV ekonominės analizės biuras.

Graikijos kredito rizikos draudimo kaina rodo rinkų nepasitikėjimą šalies išsipareigojimų vykdymu.

5 pav. Euro zonos valstybių penkerių metų kredito išsipareigojimų nevykdymo apsaikavimo sandorių palūkanų normos

Šaltinis: Bloomberg.

Numatoma, kad 2012 m. ekonomika Baltijos valstybėse augs pastebimai lėčiau.

1 lentelė. Makroekonominiai Estijos ir Latvijos rodikliai (procentais)

	Estija	Latvija
Metinis realiojo BVP pokytis		
2011 m. I ketv.	9,5	3,5
2011 m. II ketv.	8,4	5,6
2011 m. III ketv.	8,5	6,6
2011 m.*	7,9	4,5
2012 m.*	1,9	1,3
Vidutinis metinis SVKI pokytis		
2011 m.	5,1	4,2
2012 m.*	3,3	2,4

Šaltiniai: Estijos bankas, Latvijos bankas, ECB ir TVF.

* Prognozės.

JAV ekonomika auga lėtai, tačiau 2011 m. pabaigoje šiek tiek pagerėjo situacija darbo rinkoje ir atsirado kitų ekonomikos pagyvėjimo ženklų.

2011 m. ketvirtąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, JAV realusis BVP išaugo 1,6 proc. Ūkis augo truputį sparčiau nei praėjusį ketvirtį. Ekonomiką skatino didėjantis namų ūkių vartojimas, investicijos, išaugusios atsargos ir teigiama grynojo eksporto įtaka. Neigiamą poveikį BVP turėjo užbaigiamos valstybės skatinamosios programos ir mažėjusios valdžios sektoriaus išlaidos. Metų pabaigoje JAV ekonomikoje pradėjo ryškėti kai kurios teigiamos tendencijos: sumažėjo nedarbo lygis, didėjo paslaugų ir pramonės sektorių aktyvumas, pagyvėjimo ženklų atsirado statybos sektoriuje.

ES valstybių ekonomikos plėtra 2011 m. antroje pusėje vis labiau lėtėjo, 2012 m. neatmetama recesijos tikimybė.

2011 m. trečiąjį ketvirtį, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu prieš metus, ES realusis BVP augo 1,4 proc. (pirmąjį ir antrąjį ketvirčiais – atitinkamai 2,4 ir 1,7 %). Traukėsi statybų sektorius, sustojo apdirbamosios pramonės plėtra, lėčiau didėjo investicijos ir namų ūkių vartojimas. Ūkinę veiklą slopino krizės euro zonoje keliama įtampa finansų rinkose ir daugelyje valstybių griežtinama fiskalinė konsolidacija. Nuosmukis tęsėsi Graikijoje ir Portugalijoje, realusis BVP taip pat sumažėjo Danijoje, Kipre, Slovėnijoje. Baltijos šalyse, Švedijoje ir Lenkijoje ekonomikos plėtra tebebuvo sparti, bet taip pat pradėjo lėtėti. Metų pabaigoje nukritę pasitikėjimo indeksai rodo, kad ES ekonomikos augimas ateityje dar labiau lėtės. TVF prognozuoja, kad 2012 m. euro zonos ekonomika smuks 0,5 proc., apie recesijos riziką regione taip pat įspėja ir Europos Komisija.

Baltijos valstybių ekonomika 2011 m. trečiąjį ketvirtį tebeaugo sparčiausiai ES, tačiau sulėtėjęs pagrindinių prekybos partnerių, ypač euro zonos šalių, atsigavimas turi neigiamą poveikį tolesnei plėtrai.

Latvijos ir Estijos ekonomiką skatino didėję investicijos ir namų ūkių vartojimas. Abiejose šalyse augo beveik visi ekonomikos sektoriai, išskyrus nekilnojamojo turto sektorius. Didėjant vidaus paklausai, importas augo sparčiau už eksportą, todėl grynojo eksporto įtaka BVP buvo neigiama. Ketvirtąjį ketvirtį Baltijos šalyse pradėjo ryškėti pramonės augimo lėtėjimo tendencijos, ryškesnės jos buvo Estijoje. EK prognozuoja, kad 2012 m. abiejose šalyse ekonomikos plėtra staigiai sulėtės. Pirminiais EK vertinimais, Latvijos fiskalinis deficitas, 2011 m. sudaręs daugiau kaip 4 proc. BVP, 2012 m. sumažės iki 2,5 proc., o Estijos valdžios sektoriaus, kuris buvo arti subalansuoto, deficitas dėl didesnių išlaidų 2012 m. išaugs iki 2,1 proc. BVP.

Rusijos ir kitų žaliavas eksportuojančių NVS šalių ūkiai ir toliau sparčiai augo. Tikimasi, kad regiono ekonomikai teigiamą įtaką turės Rusijos narystė Pasaulio prekybos organizacijoje ir priimti kiti prekybos liberalizavimo sprendimai.

Rusijos realusis BVP 2011 m. trečiąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, padidėjo 4,5 proc., ekonomiką skatino atsigaunantis vidaus vartojimas. Gana sparčiai augo ir kitų NVS šalių ekonomikos, išskyrus Baltarusiją, kur padėtis tebėra įtempta. Svarbus NVS šalių tarpusavio ekonominių santykių stiprinimo žingsnis žengtas aštuonioms regiono valstybėms – Rusijai, Ukrainai, Baltarusijai, Kazachstanui, Armėnijai, Kirgizijai, Moldovai ir Tadžikistanui – spalio mėn. pasirašius laisvosios prekybos sutartį, taip pat patvirtinti susitarimai dėl valiutų reguliavimo politikos pagrindinių principų ir valiutų kontrolės NVS valstybėse. Laisvosios prekybos zonos NVS įkūrimas neprieštaravo tarptautinės prekybos liberalizavimo reikalavimams ir 2011 m. gruodžio mėn., po aštuoniolika metų trukusių derybų, Pasaulio prekybos organizacija pritarė Rusijos narystei. Šalyje ratifikavus stojimo sutartį, ji turėtų įsigaloti 2012 m. viduryje.

II. REALUSIS SEKTORIUS

Kaip ir buvo tikėtasi ankstesnėje apžvalgoje, Lietuvos ekonomikos plėtra lėtėja. Tokius pokyčius lėmė blogėjusi padėtis tarptautinėse rinkose ir sumenkę įmonių bei namų ūkių lūkesčiai.

Po itin gero trečiojo ketvirčio, kai BVP padidėjo 6,7 proc., ketvirtąjį ketvirtį jis ūgtelėjo 4,3 proc. Trečiąjį ketvirtį BVP daugiausia augo dėl didesnės vidaus paklausos, ypač privačiojo vartojimo. Kito vidaus paklausos veiksnio – vidaus investicijų – įtaka BVP plėtrai menko, nes didėjo neapibrėžtumas vertinant tolesnes pasaulio ir Lietuvos ekonomikos augimo perspektyvas. Dėl mažiau augusių investicijų ir nuosaikesnės realiojo prekių ir paslaugų eksporto plėtros, lėčiau didėjo ir realusis prekių bei paslaugų importas. Trečiąjį ketvirtį jis, po ilgiau nei metų pertraukos, augo lėčiau už eksportą, o realusis grynasis eksportas didino BVP.

Trečiąjį ketvirtį privatus vartojimas buvo vienas iš pagrindinių BVP didinusių veiksnių. Visgi jo poveikis BVP plėtrai buvo menkesnis nei ankstesnį ketvirtį. Tokią raidą lėmė tebekilusios kainos, ribojusios namų ūkių perkamąją galią.

Trečiąjį ketvirtį privatus vartojimas per metus ūgtelėjo 4,1 proc. Kaip ir antrąjį ketvirtį, jis daugiausia augo dėl tuo metu vis dar gerėjusių namų ūkių lūkesčių ir palankesnės situacijos darbo rinkoje – toliau mažėjo nedarbo lygis, didėjo užimtumas ir darbo užmokestis. Esant palankesnei ekonominei situacijai, namų ūkiai mažiau taupė bei įsigijo daugiau ne pirmo būtinumo prekių. Itin sparčiai didėjo išlaidos būsto įrengimui ir drabužiams, taip pat sparčiau augo išlaidos degalams. Visgi privatus vartojimas augo lėčiau nei antrąjį ketvirtį. Prie tokios privataus vartojimo raidos prisidėjo tebekilusios kainos. Jos ribojė namų ūkių perkamąją galią.

Kito vidaus paklausos veiksnio – bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo – plėtra reikšmingai sulėtėjo. Dėl neaiškios tolesnės pasaulio ekonomikos plėtros įmonės nebuvo linkusios plėsti gamybos pajėgumų.

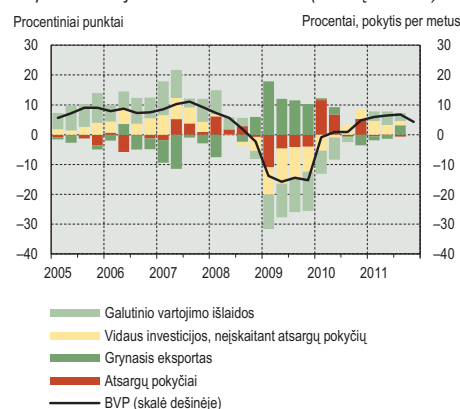
Investicijos trečiąjį ketvirtį augo daugiau kaip 2 kartus lėčiau nei antrąjį. Jas didino tik išlaidos negyvenamajai statybai – daugiausia dėl baigtų statyti inžinerinių statinių ir kultūros bei sporto renginių pastatų. Tai leido statybos veiklos aktyvumui augti sparčiausiai iš visų ekonomikos veiklų, netgi įvertinus mažėjusias investicijas į gyvenamąją statybą. Pastarųjų investicijų kryptį lėmė vis dar neatsigaunanti nekilnojamojo turto rinka. Tikėtina, kad 2011 m. pirmąjį pusmetį šios investicijos didėjo dėl užbaigtų projektų, kurie buvo pradėti prieš nuosmukį. Kritusias investicijas į mašinas, įrenginius ir transporto priemones veikė lėtėjanti pasaulio ekonomika ir blogėjantys įmonių lūkesčiai, privertę įmones atsargiau vertinti naujus investicinius projektus.

Sumenkusios investicijos į mašinas, įrenginius ir transporto priemones prisidėjo prie mažesnio realiojo prekių ir paslaugų importo augimo. Jis pirmą kartą per pastaruosius metus didėjo lėčiau už realųjį prekių ir paslaugų eksportą, todėl realusis grynasis eksportas didino BVP.

Lėčiau augusios pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių ekonomikos mažino ir Lietuvos realiojo prekių ir paslaugų eksporto plėtrą. Ne taip sparčiai augant užsakymams eksportuojamai produkcijai, lėčiau didėjo ir importuojamų gamybos žaliavų bei tarpinio vartojimo prekių apimtis. Taip pat prie lėčiau didėjusio realiojo prekių ir paslaugų importo prisidėjo sumenkusios Lietuvos įmonių paskatos investuoti į gamybos plėtrą. Nors privataus vartojimo plėtra tebebuvo sparti, neaiški pasaulio ekonomikos perspektyva vertė įmones optimizuoti turimas prekių atsargas. Tai mažino ilgalaikio ir trumpalaikio vartojimo prekių importo augimą. Pirmą kartą nuo 2010 m.

Lietuvos ekonomika auga lėčiau.

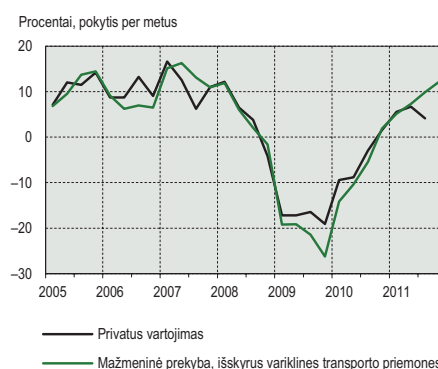
6 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (išlaidų metodu)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Privatus vartojimas buvo vienas iš pagrindinių BVP didinusių veiksnių.

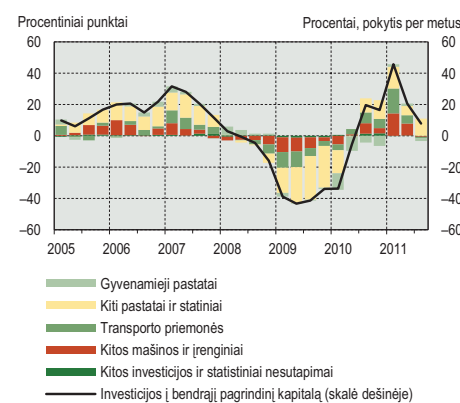
7 pav. Privataus vartojimo ir mažmeninės prekybos tendencijos

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Neaiški pasaulio ekonomikos perspektyva skatino įmones atidėti investicijas.

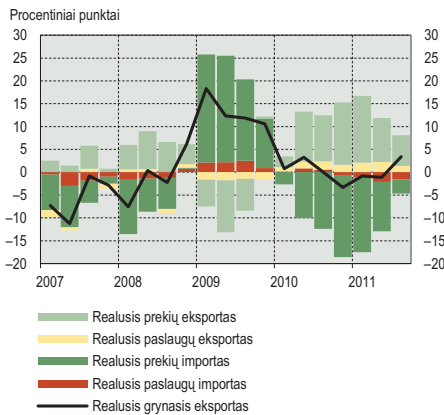
8 pav. Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

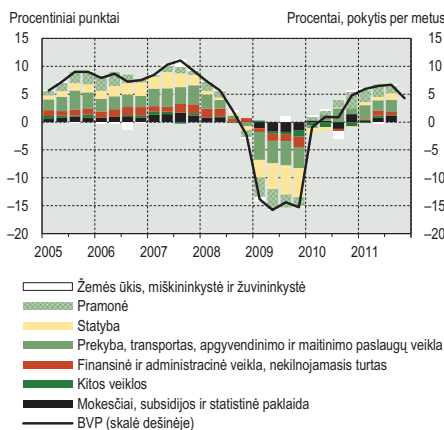
Po metų pertraukos, vis lėčiau augant realiajam prekių ir paslaugų importui, realusis grynasis eksportas vėl didino BVP.

9 pav. Realiojo grynojo eksporto įtaka metiniam BVP augimui

Užsienio konkurencijai atviras sektorius labiausiai didino BVP.

10 pav. Realiojo BVP kaitos veiksniai (gamybos metodu)

pradžios realusis grynasis paslaugų eksportas mažino BVP. Tai lėmė reikšmingai sulėtėjęs paslaugų eksportas, nes dėl lėtėjančios pasaulio ekonomikos sumenko transporto paslaugų paklausa užsienyje.

Dėl didėjusio paklausos užsienio rinkose ir pakankamai konkurencingos Lietuvos įmonių padėties jose užsienio konkurencijai atviras ekonomikos sektorius tebebuvo pagrindinis BVP augimo veiksnys. Visgi dėl didėjusio privataus vartojimo užsienio konkurencijai uždaro sektoriaus aktyvumas taip pat augo.

Lėtėjant transporto ir saugojimo ekonominės veiklos aktyvumui, užsienio konkurencijai atviro sektoriaus pridėtinę vertę labiausiai didino ir toliau pakankamai didelis apdirbamosios pramonės aktyvumas. Jis daugiausia didėjo dėl augusių pardavimų užsienio rinkose, o vidaus paklausa buvo vangesnė. Kaip ir prognozuota ankstesnėje apžvalgoje, daugiausia pardavimai didėjo mažos pridėtinės vertės apdirbamosios pramonės šakose – baldų ir tekstilės pramonėse. Didesnės pridėtinės vertės šakose aktyvumas taip pat didėjo, bet reikšmingai lėčiau nei kitais 2011 m. ketvirčiais. Augęs apdirbamosios pramonės aktyvumas skatino ir kitas verslui paslaugas teikiančias ekonomines veiklas, tačiau jų pridėtinę vertę ūgtelėjo menkai. Labiausiai užsienio konkurencijai uždaro sektoriaus pridėtinę vertę didino statybos ir prekybos ekonominės veiklos. Pirmosios, kaip buvo minėta anksčiau, didesnį aktyvumą lėmė investicijos į negyvenamosios paskirties statinius, antrosios – didėjęs privatus vartojimas.

Vertinant trumpalaikę Lietuvos ekonomikos perspektyvą, tikėtina, kad Lietuvos BVP augs lėčiau. Tam didžiausią įtaką darys lėtėjanti pasaulio ekonomika. Ji sumažins Lietuvos eksporto paklausą bei įmonių investicijas į gamybos apimtį didinimą ir įrenginių modernizavimą. Lėčiau gerėsianti padėtis darbo rinkoje turės įtakos namų ūkių nuotaikoms, o tai lėtins privatų vartojimą.

Trumpuoju laikotarpiu, toliau lėčiau augant pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių ekonomikoms, eksportas turėtų didėti lėčiau, tačiau jo mažėjimo kol kas nesitikima. Tokios eksporto dinamikos tikisi ir pramonės įmonės. Verslo tendencijų tyrimas pramonėje rodo, kad įmonės artimiausią ketvirtį ketina didinti gaminamos produkcijos apimtį. O baldų pramonė turėtų ir toliau būti viena iš pagrindinių pramonės pridėtinę vertę didinsiančių ekonominių veiklų. Jos materialinės investicijos 2011 m. buvo du kartus didesnės nei prieš metus, taip pat ketinama samdyti daugiau darbuotojų, kad būtų galima plėsti gamybą. Guminių bei plastikinių gaminių gamyba ir drabužių siuvimo pramonė taip pat turėtų reikšmingai prisidėti prie didesnės apdirbamosios pramonės pridėtinės vertės. Kitų apdirbamosios pramonės šakų plėtra greičiausiai bus ne tokia palanki. Dar vienas rodiklis, rodantis, kad apdirbamosios pramonės aktyvumas lėtės, yra užsakymai produkcijai gaminti. Jie 2011 m. paskutinį ketvirtį iš esmės buvo to paties lygio kaip ir prieš metus. Ši tendencija pastebima tiek užsienio, tiek vidaus rinkoje. Minėti paklausos pokyčiai neskatins įmonių investuoti į gamybos plėtrą, todėl investicijos taip pat didės vangiai. Prie mažiau augsiančių investicijų gali prisidėti ir sustabdyta AB banko SNORAS veikla. Šis veiksnys darys neigiamą įtaką ir privačiam vartojimui, nors namų ūkių finansinės padėties vertinimas 2011 m. paskutinį ketvirtį buvo geriausias nuo duomenų skelbimo pradžios. Namų ūkių nuotaikas gali bloginti lėčiau mažėsiantis nedarbas ir lėčiau kilsiantis darbo užmokestis. Tai gali mažinti namų ūkių paskatas vartoti.

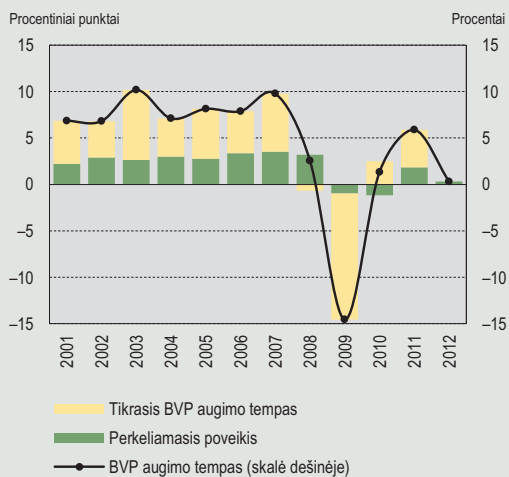
2 intarpas. Perkeliamasis poveikis ir jo įtaka BVP augimui

Metinis BVP augimo tempas priklauso nuo dviejų veiksnių – BVP plėtros einamaisiais metais ir jo plėtros praėjusiais metais. Pastarasis veiksnys dar yra vadinamas perkeliamuju poveikiu (angl. *the carry-over effect*) ir yra skaičiuojamas naudojant duomenis, iš kurių eliminuota sezono ir darbo dienų įtaka. Jis parodo, kiek BVP augtų einamaisiais metais, jeigu visais tų metų ketvirčiais BVP augimo tempas būtų lygus 0 proc., kitaip sakant, visų ketvirčių BVP apimtis būtų lygi praėjusių metų paskutinio ketvirčio lygiui. Tokiu atveju tikroji BVP plėtra būtų traktuojama kaip skirtumas tarp BVP augimo tempo ir perkeliamojo poveikio.

Kaip pavyzdį galima naudoti A pav. pateiktas ketvirtines Lietuvos BVP apimtis 2006–2007 m., linijos A ir C rodo vidutines ketvirčio BVP apimtis atitinkamai 2006 ir 2007 m., linija B – kokia būtų vidutinė ketvirčio BVP apimtis 2007 m., jeigu visų 2007 m. ketvirčių BVP apimtis nepakistų (būtų 2006 m. ketvirtojo ketvirčio lygio). Procentinis skirtumas tarp A ir C reikšmių atitinka BVP augimo tempą 2007 m. (9,8 %), procentinis skirtumas tarp A ir B – perkeliamąjį poveikį (3,5 %), o tarp B ir C – tikrąją BVP plėtrą 2007 m. (6,3 %). 2007 m. perkeliamojo poveikio ir tikrosios BVP plėtros santykis atitiko 1996–2008 m. istorinį vidurkį. Teigiama perkeliamojo poveikio įtaka BVP aiškinama tuo, kad BVP istoriškai vis didėjo. Minėtu laikotarpiu pats perkeliamasis poveikis vidutiniškai sudarė apie trečdajį Lietuvos BVP plėtros ir atitiko euro zonos duomenis.

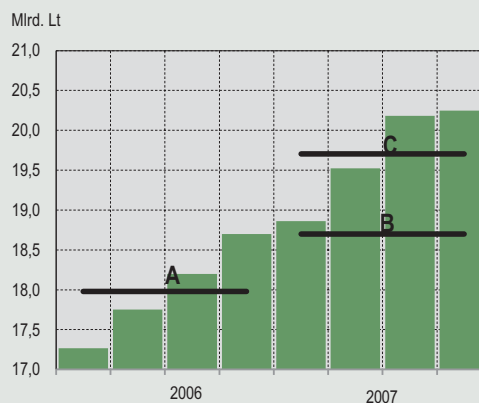
B pav. pateikta 2001–2011 m. Lietuvos BVP metinio pokyčio išskaidymas į perkeliamąjį poveikį ir tikrąjį BVP augimą atitinkamais metais. Paveiksle taip pat pateikiamas perkeliamasis poveikis 2012 m.

B pav. Lietuvos BVP augimo tempas

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

A pav. 2006–2007 m. Lietuvos realiojo BVP ketvirtinė apimtis

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
Pastaba: duomenys pateikiami eliminavus sezono ir darbo dienų įtaką.

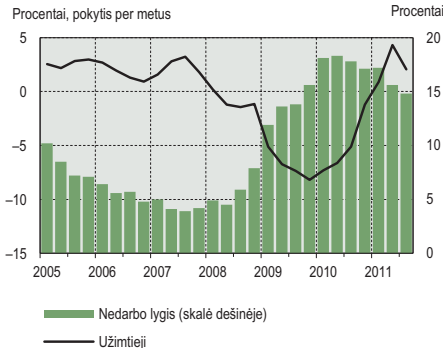
Iš pastarųjų kelerių metų BVP kaitos veiksnių matyti, kad 2008 m. tikrasis BVP augimo tempas buvo neigiamas (–0,3 %), tačiau dėl perkeliamojo poveikio įtakos tais metais BVP didėjo 2,9 proc. 2009 m. stebėtas itin didelis 14,8 proc. BVP nuosmukis. Tais metais tikrasis BVP augimo tempas taip pat buvo neigiamas (–13,8 %), BVP mažino ir perkeliamasis poveikis (–1,0 %). Tai įvyko, nes BVP apimtis, mažėjusi nuo 2008 m. vidurio, vėl pradėjo didėti tik 2010 m. pradžioje. Pastarasis veiksnys lėmė, kad 2010 m. perkeliamojo poveikio įtaka BVP plėtrai vėl buvo neigiama (–1,2 %), o pats BVP 2010 m. didėjo dvigubai sparčiau (2,6 %). BVP augo ir 2011 m. (5,8 %), tačiau tikrasis BVP augimas buvo mažesnis (4,0 %), nes perkeliamasis poveikis po dvejų metų pertraukos vėl didino BVP (1,8 %).

2012 m. perkeliamasis poveikis menkai didins BVP (0,3 %). Kol kas nesitikima neigiamo tikrojo BVP augimo tempo. Naujausios tarptautinių organizacijų ir Lietuvos komercinių bankų prognozės rodo, kad 2012 m. BVP turėtų didėti 2,0–3,5 proc. Tai rodo, kad 2012 m. tikrasis BVP didės 1,7–3,2 proc. Toks BVP augimas yra mažesnis nei ilgalaikis vidurkis. Šie vertinimai atitinka naujausią Lietuvos banko prognozę, rodančią, kad Lietuvos BVP 2012 m. augs 2,2 proc.

III. DARBO RINKA

Padėtis darbo rinkoje toliau gerėjo – mažėjo nedarbas, didėjo užimtumas, tačiau užimtųjų gausėjo lėčiau nei anksčiau.

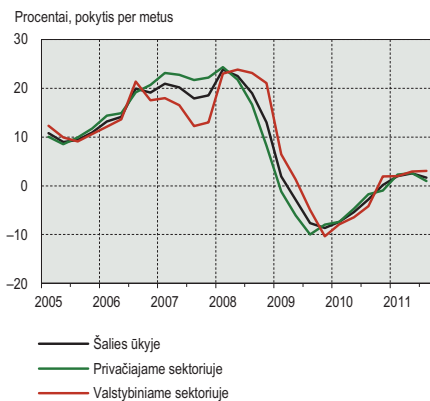
11 pav. Užimtųjų skaičiaus kaita ir nedarbo lygis

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Darbo užmokestis buvo didesnis negu prieš metus, bet jis kilo lėčiau.

12 pav. Darbo užmokesčio kaita

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas.

Padėtis darbo rinkoje 2011 m. antrąjį pusmetį toliau gerėjo.

Nedarbas Lietuvoje trečiąjį ketvirtį sudarė 14,8 proc. (antrąjį ketvirtį – 15,6 %). Išankstiniais duomenimis ketvirtąjį ketvirtį jis toliau mažėjo – iki 13,9 proc. Nors nedarbas trečiąjį ketvirtį buvo gerokai (3 proc. p.) mažesnis negu prieš metus, tačiau tebebuvo vienas iš didžiausių ES ir didžiausias Baltijos valstybėse. Gerėjančią padėtį darbo rinkoje rodė ir mažėjantis jaunimo nedarbo lygis¹, kuris anksčiau, pastaruosius kelerius metus, nuolat didėjo. Ilgalaikio nedarbo lygis² Lietuvoje trečiąjį ketvirtį stabilizavosi (8,0 %), tačiau tebėra labai didelis, palyginti su ES vidurkiu.

Užimtumas jau keletą ketvirčių iš eilės buvo didesnis nei prieš metus; trečiąjį ketvirtį dirbančiųjų per metus pagausėjo 2,1 proc. Išankstiniais duomenimis, ketvirtąjį ketvirtį jų daugėjo 0,9 proc. Didžiausią įtaką užimtumo augimui trečiąjį ketvirtį turėjo padidėjęs dirbančiųjų skaičius didžiausioje pagal užimtumą – paslaugų – sektoriuje, ypač prekyboje bei transporto ir saugojimo veikloje. Per metus užimtųjų šiek tiek pagausėjo ir statybų sektoriuje bei pramonėje, o žemės ūkyje jų sumažėjo. Privačiame sektoriuje užimtumas didėjo jau metus, o valstybiniame sektoriuje, didėjęs pirmąjį pusmetį, trečiąjį ketvirtį sumažėjo.

Sparčiau augantis šalies ūkis lėmė ir didėjančią darbo užmokestį. Vidutinis bruto darbo užmokestis 2011 m. trečiąjį ketvirtį ūgtelėjo 1,6 proc. per metus – daugiausia dėl pakilusio paslaugų sektoriaus darbo užmokesčio, nors prisidėjo ir statyba, pramonė bei žemės ūkis. Valstybiniame sektoriuje darbo užmokestis kilo sparčiau nei privačiame.

2011 m. deklaruota emigracija sumažėjo.

Mėnesiniai deklaruotos emigracijos iš Lietuvos duomenys rodo, kad 2011 m., palyginti su 2010 m., emigrantų sumažėjo (nuo 83 tūkst. iki 54 tūkst. asmenų, arba trečdaliu). Tiesa, 2010 m., o veikiausiai ir 2011 m. deklaruotos emigracijos duomenis iškreipė anksčiau emigravę asmenys, deklaravę išvykimą, kai pasklido informacija, kad jo nedeklaravus reikės savarankiškai mokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas.

Bendras atvykusiųjų iš Lietuvos srautas į penkias labiausiai lietuvių emigrantų pamėgtas Europos valstybes (Jungtinę Karalystę, Norvegiją, Airiją, Ispaniją ir Vokietiją)³ 2011 m., palyginti su 2010 m., neatrodo padidėjęs. Jungtinės Karalystės 2011 m. pirmojo pusmečio duomenys rodo, kad ši valstybė tebebuvo pagrindinė tikslo šalis emigruojantiems lietuviams, į ją išvyko daugiau nei pernai tuo pačiu metu. Tačiau sudėtinga ekonominė situacija Airijoje lėmė, kad sausio–lapkričio mėn., palyginti su 2010 m. atitinkamu laikotarpiu, emigrantų srautas iš Lietuvos sumažėjo. Domėjimasis anksčiau lietuvių mėgta Ispanijos darbo rinka nuslūgo jau 2011 m. pradžioje, o didėjančio emigrantų srauto į 2011 m. gegužės mėn. atsivėrusią Vokietijos darbo rinką nesimato. Atvykstančių naujų emigrantų iš Lietuvos į Norvegiją, remiantis trijų ketvirčių duomenimis, per metus taip pat šiek tiek sumažėjo.

Vis dėlto, palyginti su antruoju ketvirčiu, padėtis darbo rinkoje gerėjo lėčiau, o ateities lūkesčiai prastėjo.

¹ Jaunimo nedarbas išreiškiamas bedarbių ir darbo jėgos santykiu 15–24 metų amžiaus asmenų grupėje.

² Ilgalaikio nedarbo lygis yra rodiklis, išreiškiamas ilgalaikių bedarbių (ieškančių darbo vienus metus ar ilgiau) ir darbo jėgos santykiu.

³ Jungtinės Karalystės ir Airijos naudojami duomenys yra lietuviams išduotų naujų valstybinio socialinio draudimo numerių skaičius. Užsiregistravus socialinio draudimo sistemoje atsiranda prievolė mokėti mokesčius už su darbo santykiais susijusias pajamas, gautas šiose šalyse. Naudojami Norvegijos duomenys yra išduotų naujų darbo leidimų skaičius Lietuvos piliečiams, Vokietijos – atvykusių naujų Lietuvos piliečių skaičius, o Ispanijos – atvykusių naujų į šalį ir išvykusių iš šalies lietuvių balansas.

Trečiąjį ir ketvirtąjį ketvirčiais nedarbas mažėjo, tačiau užimtųjų gausėjo lėčiau nei antrąjį. Mažiau trečiąjį ketvirtį pakilo ir vidutinis bruto darbo užmokestis šalies ūkyje, privačiame sektoriuje jo augimas itin sulėtėjo. Tai galėtų būti susiję su pablogėjusiais privačiojo sektoriaus lūkesčiais dėl tolesnės Lietuvos ūkio raidos perspektyvos. Gyventojų lūkesčiai dėl bedarbių skaičiaus pokyčių blogėjo visais trečiojo ketvirčio mėnesiais, taip buvo ir ketvirtąjį ketvirtį. Prastėjant Lietuvos ūkio raidos perspektyvoms, numatoma ir prastesnė padėtis darbo rinkoje (lėčiau didės užimtumas ir mažės nedarbas), taip pat didėja rizika dėl emigracijos srautų padidėjimo.

3 intarpas. Apie minimalią mėnesinę algą

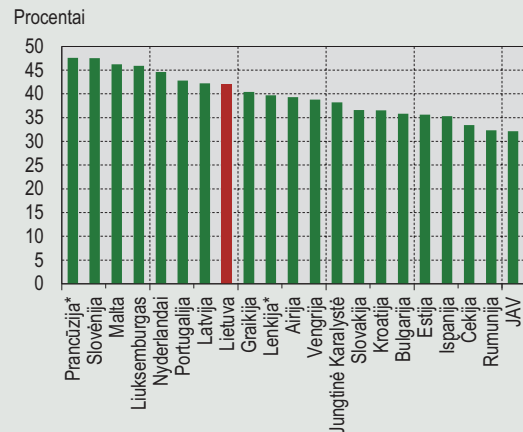
Nuo 2008 m. sausio 1 d. minimali mėnesinė alga (MMA) Lietuvoje yra 800 litų. Norint palyginti šį rodiklį Lietuvoje su taikomais ES, prasminga taikyti MMA ir vidutinio bruto darbo užmokesčio (VDU) santykį. Eurostatas skelbia, kad 2010 m. šis santykis Lietuvoje sudarė 42,0 proc. Didžiausias jis buvo Prancūzijoje, Slovėnijoje, Maltoje ir Liuksemburge (atitinkamai 47,6, 47,5, 46,2 ir 45,9 %), o mažiausias – Čekijoje ir Rumunijoje (atitinkamai 33,4 ir 32,3 %).

Tiesa, Eurostato skelbiamas rodiklis yra MMA ir VDU, apskaičiuoto pramonėje, statyboje ir paslaugų sektoriuje, o ne visame ūkyje, santykis. Be to, kai kuriose ES valstybėse (Švedijoje, Danijoje, Austrijoje ir kt.) nenustatoma minimali alga ūkio mastu, todėl jos neįtraukiamos į aptariamą statistiką.

Kai kuriose ES valstybėse (Prancūzijoje, Čekijoje, Maltoje ir kt.) MMA diferencijuojama pagal amžiaus grupes, t. y. įstatymais leidžiama jauniems ir darbo patirties neturintiems asmenims mokėti mažesnę už minimalų atlyginimą. Pavyzdžiui, 2010 m. Lenkijoje asmenims, esantiems darbo rinkoje pirmus metus, mokamas darbo užmokestis turėjo sudaryti ne mažiau kaip 80 proc. pagrindinio MMA dydžio. Kitose valstybėse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Čekijoje ir Nyderlanduose, buvo leidžiama mokėti mažesnę už MMA dydį atlyginimą asmenims iki tam tikro amžiaus (jaunesniems nei 19 m. Prancūzijoje, 22 m. – Čekijoje ir 23 m. – Nyderlanduose)⁴.

Naudojant Lietuvos statistikos departamento duomenis ir nagrinėjant MMA ir VDU visame ūkyje santykį, šis rodiklis Lietuvoje 2010 m. sudarė 40,2 proc., o pagal išankstinius duomenis 2011 m. jis sumažėjo iki 39,2 proc. Atsižvelgiant į tai, kad dalis darbo užmokesčio Lietuvoje gali būti mokama nelegaliai, tikėtina, kad šis rodiklis yra mažesnis. Pagal Lietuvos banko 2012 m. vasario mėn. darbo užmokesčio kilimo prognozę, nedidinant MMA, šis dydis 2012 m. toliau mažėtų iki 38,6 proc. Jei nuo 2012 m. liepos 1 d. MMA būtų padidinta, pavyzdžiui, iki 850 litų, minėtas santykis padidėtų nežymiai, palyginti su 2011 m., o MMA pakėlus daugiau, – šis santykis būtų didesnis.

A pav. MMA ir VDU santykis 2010 m.

* 2009 m.

Šaltinis: Eurostatas.

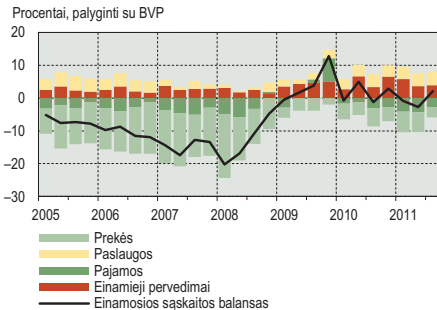
⁴ Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (EUROFOUND) (angl. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound)*) „Apmokėjimo pokyčiai – 2010“, 2012 m. sausio 15 d. (<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn1109060s/tn1109060s.htm>).

IV. IŠORĖS SEKTORIUS

EINAMOJI SĄSKAITA IR JOS FINANSAVIMAS

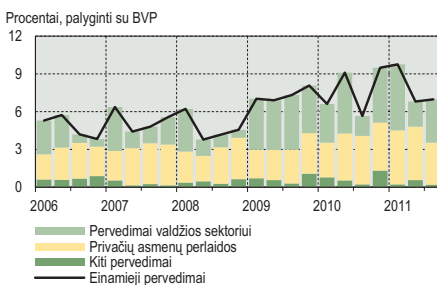
Trečiąjį ketvirtį einamoji sąskaita buvo su pertekliumi.

13 pav. Einamosios sąskaitos balanso sudedamosios dalys

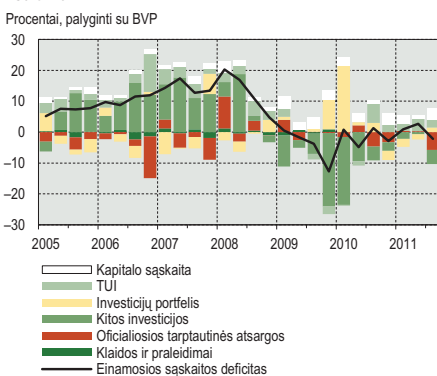
Einamųjų pervedimų srautus palaiko padidėję ES paramos mokėjimai (paveiksle – „Pervedimai valdžios sektoriui“).

14 pav. Einamieji pervedimai į Lietuvą

Esant einamosios sąskaitos perviršui didėjo Lietuvos oficialiosios tarptautinės atsargos ir bankų užsienio turtas (paveiksle – „Kitos investicijos“).

15 pav. Einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltiniai

Lietuvos einamoji sąskaita 2011 m. trečiąjį ketvirtį buvo su pertekliumi, kuris sudarė 2,2 proc. BVP.

Trečiąjį ketvirtį, kitaip negu pirmus du ketvirčius, einamoji sąskaita buvo su pertekliumi. Tai daugiausia lėmė perpus sumažėjęs prekių deficitas, o bendras prekių ir paslaugų eksporto balansas buvo teigiamas pirmą kartą per ilgiau nei metus. Svariai prie einamosios sąskaitos balanso dinamikos prisidėjo ir pajamų dalis. Jos mažesnis deficitas daugiausia rodo užsienio investuotojų pelningumo svyravimą. Kartu pažymėtina, kad per 2011 m. pirmus tris ketvirčius sukauptas užsienio kapitalo įmonių pelno dydis yra beveik tris kartus didesnis nei atitinkamu laikotarpiu prieš metus.

Einamieji pervedimai trečiąjį ketvirtį šiek tiek padidėjo išaugus ES mokėjimų srautams ir toliau tebesant reikšmingoms emigrantų perlaidoms.

Kaip ir buvo numatyta ankstesnėje apžvalgoje, ES pervedimai trečiąjį ketvirtį, palyginti su antruoju, padidėjo. ES paramos ir kitų mokėjimų (įskaitant Ignalinos atominės elektrinės uždarymo programą) dydžiai svyruoja pagal projektų įgyvendinimo grafiką ir kitas aplinkybes, tačiau vidutinės metų sumos reikšmingai nekinta. Taigi, ir toliau sėkmingai įgyvendinant 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos programos projektus, šie srautai bus stabilūs. Kita svarbi einamųjų pervedimų sudedamoji dalis – emigrantų pervedimai – nors šį ketvirtį nustojo augusi, tačiau palaiko einamųjų pervedimų reikšmingus srautus. 2011 m. paskutinį ketvirtį einamųjų pervedimų dinamika turėtų būti panaši.

2011 m. trečiąjį ketvirtį bendras kapitalo ir finansų sąskaitų balansas buvo neigiamas. Didėjusios oficialiosios tarptautinės atsargos ir didesni kitų investicijų kategorijos⁵ neigiami srautai buvo pagrindiniai šių sąskaitų bendro deficito veiksniai.

Einamosios sąskaitos pokyčiai buvo matyti ir bendrame kapitalo ir finansų sąskaitų balanse. Jis buvo neigiamas ir tai iš esmės lėmė finansinės sąskaitos pokyčiai – visų pirma padidėjusios oficialiosios tarptautinės atsargos, reikšmingas šalies bankų užsienio turto padidėjimas ir bendras šalies subjektų įsipareigojimų užsieniui sumažėjimas. Visi minėti veiksniai finansinėje sąskaitoje išreikšti neigiamais srautais ir labai nusvėrė teigiamas kitų finansinės sąskaitos dalių reikšmes. Reikšmingiausią iš jų – TUI srautą – 2011 m. trečiąjį ketvirtį daugiausia formavo reinvesticijos ir investicijos į naują akcinį kapitalą, o grynąjį teigiamą investicijų portfelio srautą ypač lėmė sumažėjusios bankų investicijos į užsienio vertybinius popierius. Kapitalo sąskaitos perviršis, kuris rodo ES paramos lėšų mokėjimus šalyje vykdomiems investiciniams projektams, per ketvirtį padidėjo beveik keturis kartus, ir tai buvo viena didžiausių reikšmių nuo pat mokėjimo balanso skaičiavimo pradžios. Šiuos išskirtinius srautus lėmė EK vasaros pabaigoje vėl pradėti vykdyti mokėjimai Transporto investicijų direkcijos administruojamiems projektams⁶, todėl, tikėtina, vėliau jie nebus tokie dideli.

⁵ Kitos investicijos apima įsiskolinimus už prekes ir paslaugas, indėlius, paskolas, grynuosius pinigus ir einamąsias sąskaitas bei kitą užsienio turtą (įsipareigojimus).

⁶ Kaip minėta ankstesnėje apžvalgoje, Lietuvos atsakingos institucijos išsprendė klausimus, susijusius su neigiamomis Valstybės kontrolės išvadomis dėl ES lėšų įsisavinimo Transporto investicijų direkcijos administruojamuose projektuose 2009 m., todėl 2011 m. rugpjūčio mėn. EK atnaujino lėšų mokėjimą, taip pat buvo kompensuoti nacionaliniais ištekliais laikinai dengti mokėjimai.

UŽSIENIO PREKYBA IR KONKURENCINGUMAS

2011 m. trečiąjį ketvirtį nominalusis užsienio prekybos⁷ deficitas sumažėjo trečdaliu ir tai buvo mažiausias ketvirtinis deficitas per pastaruosius pusantrų metų.

Prekybos balanso teigiamam pokyčiui 2011 m. trečiąjį ketvirtį ypač didelę įtaką darė lėtesnė metinė importo plėtra, o per ketvirtį, sezoniskai pakoreguotais duomenimis, importas netgi mažėjo. Eksporto plėtra taip pat nebuvo tokia didelė kaip 2011 m. pirmąją pusę, vis dėlto eksportas didėjo sparčiau nei importas. Pažymėtina, kad eksporto augimą daugiau palaikė lietuviškos kilmės eksportas, o reeksporto reikšmė labai sumenko. Galima tikėtis, kad 2011 m. paskutinį ketvirtį užsienio prekybos deficitas daug nesikeis, nes, kaip rodo spalio–lapkričio mėn. duomenys, nominalusis eksportas didės panašia sparta (ypač dėl naftos ir maisto produktų užsienio prekybos rezultatų), o importą veiks sezoniniai vidaus paklausos veiksniai.

Metinė eksporto plėtra 2011 m. trečiąjį ketvirtį tebebuvo gana spar-ti, nors pastebimai sulėtėjo.

Metinis eksporto augimas prarado tempą. Tačiau trečiąjį ketvirtį buvo teigiami visų eksportuojamų prekių grupių metiniai pokyčiai, tiesa, sparčiau didėjo tik naftos produktų eksportas, visi kiti sektoriai augo lėčiau. Sulėtėjusį augimą lėmė reeksportas, kuris, įvertinus sezoniskumą, per ketvirtį sumažėjo 12 proc. Kaip minėta ankstesnėje apžvalgoje, tokiems pokyčiams daro įtaką Lietuvos naudotų automobilių eksporto rinkos dinamika. Metinis transporto priemonių reeksporto augimas 2011 m. trečiąjį ketvirtį sudarė 7 proc. ir buvo daug mažesnis nei antrąjį ketvirtį (112 %). Kur kas sparčiau už reeksportą plėtojosi lietuviškos kilmės prekių eksportas – trečiąjį ketvirtį metinis augimo tempas netgi paspartėjo (iki 28 %). Svarbiausi bendro eksporto augimo veiksniai buvo sparčiau (47 %) didėjęs naftos produktų eksportas ir stabilii chemijos, metalų, mašinų ir baldų bei medienos pramonės šakų metinė eksporto plėtra (visur didesnė kaip 20 %).

Nepaisant lėčiau besiplėtojusio eksporto, trečiąjį ketvirtį Lietuvos rinkos dalys pagrindinėse prekybos partnerėse toliau didėjo.

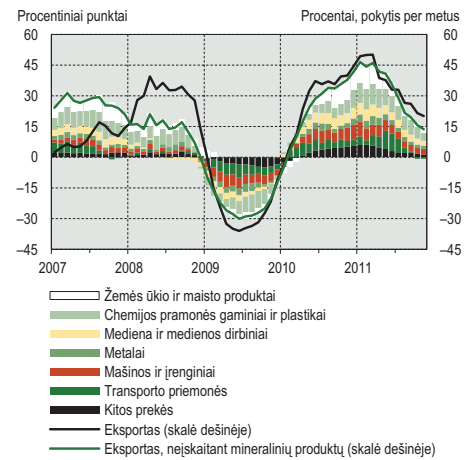
Lietuvos eksportas į ES 2011 m. trečiąjį ketvirtį, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, padidėjo 31 proc., į Rusiją – 21 proc. Taip pat augo ir eksporto dalis pagrindinėse prekybos partnerėse. ES šalyse Lietuvos eksportui teko 0,29 proc. bendrosios rinkos, tai yra gerokai daugiau nei 2010 m. atitinkamu laikotarpiu (0,24 %), o eksporto dalis Rusijoje padidėjo santykinai mažiau (nuo 1,44 iki 1,45 %).

2011 m. trečiojo ketvirčio importo duomenys rodo, kad toliau lėtėjo plėtra. Šįkart importo metinis augimas buvo mažesnis už eksporto.

Importas augo lėčiau daugiausia dėl 2011 m. trečiąjį ketvirtį iki 9 % sumažėjusios investicinių prekių importo metinės plėtros (palyginti su 56 % augimu antrąjį ketvirtį). Be to, svarbus veiksnys buvo transporto priemonių reeksporto kryptis. Pagal sezoniskumą pakoreguotais duomenimis, per ketvirtį importas sumažėjo (1 %) pirmą kartą per pastaruosius dvejus metus.

Eksportas per metus augo lėčiau, daugiausia dėl transporto priemonių eksporto neigiamų tendencijų.

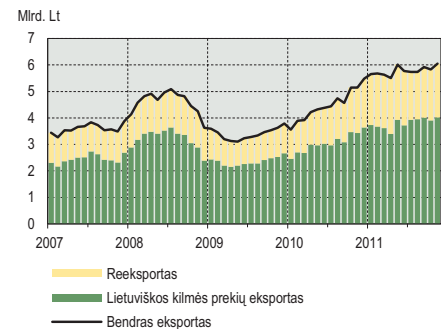
16 pav. Eksporto kaitos veiksniai (3 mėn. slenkamosios sumos)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaruoju metu ir lietuviškos kilmės prekių eksportas, ir reeksportas auga lėčiau.

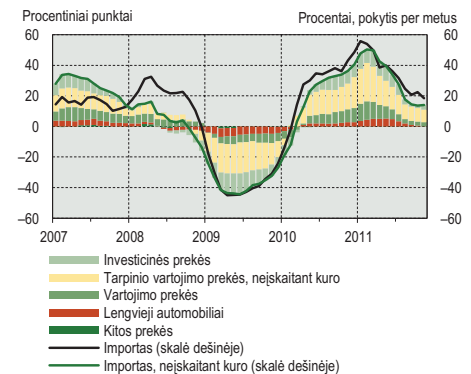
17 pav. Eksporto apimtys (pagal sezoniskumą pakoreguoti duomenys)

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Importas augo lėčiau ypač dėl sumažėjusios investicinių prekių paklausos.

18 pav. Importo kaitos veiksniai pagal makroekonominės kategorijas (3 mėn. slenkamosios sumos)

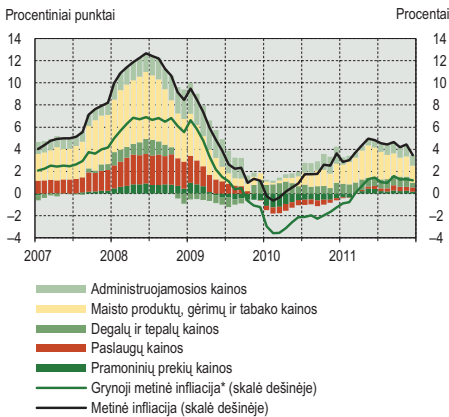
Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

⁷ Šioje dalyje apžvelgiami prekių eksporto ir importo duomenys yra nominalūs.

V. KAINOS IR SAŪNAUDOS

Svarbiausias 2011 m. infliacijos veiksnys buvo pakilusios maisto kainos.

19 pav. Metinės infliacijos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.
* Suderinto vartotojų kainų indekso, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytis.

Vidutinė metinė infliacija 2011 m. sudarė 4,1 proc. (2010 m. – 1,2 %).

Maždaug pusę šios infliacijos lėmė brangęs maistas, dar po penktadalį – didėjęs degalų ir administruojamosios kainos. Taigi kainos kilo iš esmės dėl išorės veiksnių – daugiausia pasaulinių maisto ir energijos žaliavų kainų. Su vidaus paklausa susijusios pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos lėmė vos apie dešimtadalį vidutinės infliacijos 2011 m.

Metinė infliacija nuo metų vidurio nuolat mažėjo (su keletu išimčių).

Gegužės mėn. metinė infliacija pasiekė 5,0 proc. ir buvo didžiausia per maždaug dvejus metus. Vėlesniais mėnesiais ji daugiausia mažėjo (nors rugsėjo ir lapkričio mėn. vėl ūgtelėjo), ypač gruodžio mėn., kai dėl bazės efekto ir per mėnesį nukritusių kainų sumažėjo iki 3,5 proc. Infliaciją labiausiai mažino lėčiau kilusios maisto kainos, dėl pokyčių tarptautinėje maisto žaliavų rinkoje.

GRYNOJI INFLIACIJA

Grynoji metinė infliacija⁸ buvo maža ir rodė, kad didesnio vidaus paklausos spaudimo kainoms nėra.

Maždaug pusantrų metų pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos, įtraukiamos apskaičiuojant grynosios infliacijos rodiklį, buvo mažesnės negu prieš metus. 2011 m. kovo mėn. ši tendencija pasikeitė – grynoji metinė infliacija tapo teigiama ir vėlesniais mėnesiais padidėjo, tačiau buvo nedidelė ir bendrąją infliaciją veikė nedaug.

Nors pagal sezoniškumą pakoreguota mažmeninės prekybos ne maisto prekėmis ir maitinimo bei gėrimų teikimo veiklos apyvarta pastaruju metu toliau didėjo, tai neturėtų paskatinti spartaus grynosios infliacijos didėjimo, nes didėja rizika, kad vidaus paklausa augs gerokai lėčiau.

MAISTO KAINOS

Maisto kainų Lietuvoje metinis augimas vis mažėjo lėčiau per metus kylant, o galiausiai pradėjus kristi pasaulinėms maisto kainoms.

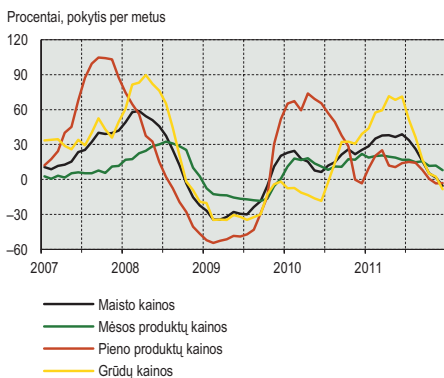
Maisto kainų poveikis infliacijai Lietuvoje sumažėjo, vis dėlto pakilusios maisto kainos tebebuvo pagrindinis infliacijos veiksnys. Ankstesnis spartus maisto brangimas Lietuvoje siejosi su didėjusiomis pasaulio rinkose maisto žaliavų kainomis, kurios buvo didžiausios 2011 m. vasario mėn. Vėliau pasaulinės maisto kainos sumažėjo, nes pagerėjo pasiūlos prognozės ir didėjo nerimas dėl pasaulio ekonominės plėtros. Lėtėjant pasauliniam ekonomikos augimui ir esant pakankamai pasiūlai, mažai tikėtina, kad pasaulinės maisto kainos vėl imtų sparčiai kilti.

Gruodžio mėn. maisto kainos pasaulyje jau buvo mažesnės (maždaug 6 %) negu prieš metus. Labiausiai – daugiau nei dešimtadaliu – per metus buvo atpigę cukrus ir aliejus, tačiau javų kainos taip pat gerokai nukrito. Pieno produktai per metus atpigo mažiausiai, o pabrango tik mėsa.

Palyginti su gegužės mėn., kai maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainos Lietuvoje per metus pakilo daugiausia per keletą pastarųjų metų (11,1 %), jų augimas sulėtėjo perpus (iki 5,5 % gruodžio mėn.). Vis dėlto kai kurie maisto produktai, nesudarantys didelės maisto krepšelio dalies, – žuvis, kava ir arbata, cukrus ir saldumynai, aliejus ir riebalai – gruodžio mėn. buvo daugiau nei dešimtadaliu brangesni negu praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu.

Pasaulinės maisto kainos per metus kilo vis lėčiau, dėl to mažėjo ir maisto poveikis infliacijai Lietuvoje.

20 pav. Pasaulinės maisto kainos

Šaltiniai: Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija ir Lietuvos banko skaičiavimai.

⁸ Grynoji infliacija – tai infliacijos rodiklis, parodantis kainų kaitos ilgalaikę tendenciją, pastovesnę, ilgesnio laikotarpio infliaciją, kurios neveikia trumpalaikiai ekonominiai sukrėtimai. Lietuvos bankas grynosios infliacijos rodiklį apskaičiuoja kaip suderinto vartotojų kainų indekso, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytį.

Kitaip nei didelį poveikį infliacijai turinti maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų grupė, alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai darė infliacijai mažą įtaką. 2011 m., palyginti su 2010 m., jų kainos buvo tik maždaug 1 proc. didesnės.

ADMINISTRUOJAMOSIOS KAINOS

2011 m. nuolat brango ir artimiausiu metu gali dar pabrangti šilumos energija, nuo 2012 m. pradžios didėja gyventojams taikoma elektros kaina.

Administruojamųjų kainų metinis kilimas su keleto mėnesių išimtimis spartėjo nuo 2011 m. gegužės mėn. – daugiausia dėl labiau brangstančios šilumos energijos. Gruodžio mėn. ji buvo maždaug 18 proc. brangesnė nei prieš metus.

Šilumos kaina 2011 m. sumažėjo tik du kartus: labai menkai – vasario mėn. ir 0,9 proc. – gruodžio mėn., kitus mėnesius ji kilo, nes brango šilumos gamyboje naudojamas kuras – daugiausia importinės gamtinės dujos. Nuolat didėjusi jų kaina, pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos duomenis, spalio mėn. šiek tiek sumažėjo. Tačiau lapkričio ir gruodžio mėn. ji vėl pakilo. Be to, ši institucija gruodžio mėn. nurodė, kad didžiuosiuose Lietuvos miestuose šilumos kainos didėjo nevienodai: mažiausiai (apie 7 %) šiluma per metus pabrango Panevėžyje, o Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Šiauliuose jos kaina buvo maždaug penktadaliu arba daugiau didesnė nei 2010 m. gruodžio mėn.

Didėjusi importuojamų gamtinių dujų kaina turėjo įtakos ir kitoms administruojamosioms kainoms: buitiniams vartotojams tiekiamos gamtinės dujos gerokai pabrango 2011 m. viduryje, nuo 2012 m. sausio mėn. pabrango elektros energija. Gali dar brangti ir šilumos energija. Tiesa, 2012 m. pirmąjį pusmetį gamtinių dujų kainos bus tokios, kokios galiojo 2011 m. antrąjį pusmetį.

DEGALŲ KAINOS

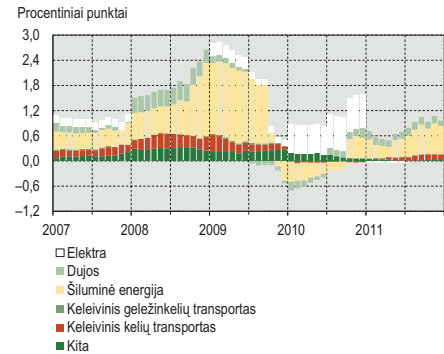
Naftos kaina per metus pakilo mažiau, bet vis dar gana daug ir tebebuvo didelė.

Pokyčiai naftos rinkoje 2011 m. antrąją pusę nemažai priklausė nuo su makroekonomikos duomenimis susijusių nuotaikų rinkoje. Kainos laikinai pakildavo paskelbus gerus makroekonomikos rezultatus ir sumažėdavo išaugus netikrumui dėl pasaulio ekonominės raidos. Gruodžio mėn. OPEC nurodė, kad, norint užtikrinti naftos rinkos stabilumą 2012 m., reikėtų atidžiai stebėti ne tik pagrindinius naftos kainą lemiančius veiksnius – pasiūlos ir paklausos kaitą, – bet ir su makroekonomika susijusias nuotaikas bei spekuliacinius veiksmus.

Gruodžio mėn. itin – nuo maždaug 15 iki 6 proc. – sumažėjo degalų kainų Lietuvoje metinis augimas. Tai buvo pagrindinis metinės infliacijos sumažėjimo tą mėnesį veiksnys, nustelbęs lėčiau kilusių maisto kainų poveikį. Metinis degalų pabrangimas sulėtėjo daugiausia dėl bazės efekto – metiniam pokyčiui nebeturėjo įtakos itin didelis (7 %) degalų pabrangimas 2010 m. gruodžio mėn.

Sparčiau brangstant šilumos energijai administruojamųjų kainų įtaka infliacijai didėjo.

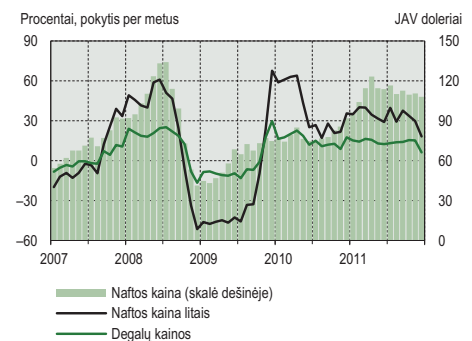
21 pav. Administruojamųjų kainų įtaka metinei infliacijai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Lėčiau kilo naftos kaina, gruodžio mėn. labai sumažėjo degalų kainų Lietuvoje metinis augimas.

22 pav. Pasaulinės naftos kainos ir degalų kainų Lietuvoje kaita

Šaltiniai: Bloomberg, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

4 intarpas. Pasaulinių maisto kainų prognozių apžvalga

Pakilusios maisto kainos pastaruojų metu buvo pagrindinis infliacijos Lietuvoje veiksnys, tačiau jo įtaka sumažėjo vis lėčiau per metus brangus maistui pasaulyje. Pagal Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos apskaičiuojamą maisto kainų indeksą, 2011 m. vasario mėn. pasaulinės maisto kainos buvo rekordinės ir viršijo 2008 m. vidurio aukštumas, o jų metinis augimas sudarė apie 35 proc. Kainų kilimą skatino įvairūs trumpalaikiai veiksniai (sumažėjusi pasiūla, brangstantys energijos išteklių, padidėjusios finansinės investicijos į maisto žaliavas) ir ilgalaikės tendencijos (didėjanti biodegalų paklausa ir maisto produktų poreikis kylančios ekonomikos valstybėse).

Tačiau vėliau pasaulyje maistas atpigę, nes pagerėjo pasiūla ir didėjo nerimas dėl pasaulio ekonominės plėtros. Esant dideliame netikrumui dėl pasaulio ekonomikos tolesnio augimo tebėra neaišku, kokios maisto kainų kaitos galima tikėtis artimiausioje ateityje, todėl vertėtų aptarti tarptautinių organizacijų pastaruojų metu paskelbtas prognozes.

Toliau lentelėje pateikiamos atskirų maisto žaliavų kainų pokyčių 2012 m., palyginti su 2011 m., prognozės, paskelbtos *Bloomberg*, *Economist Intelligence Unit* (EIU) ir Pasaulio banko. Iš šių prognozių matyti, kad tikimasi gerokai sumažėsiančių, palyginti su 2011 m., pagrindinių produktų kainų. EIU ir Pasaulio bankas pateikia ne tik atskirų prekių, bet ir tam tikrų jų grupių kainų kaitos prognozes. Anot EIU, maisto produktai, pašarai ir gėrimai 2012 m. turėtų atptigi 12,5 proc. (gėrimai – 15,1, javai – 12,8, cukrus – 12,6, aliejai – 9,8 %). Pasaulio bankas numato, kad maisto produktai atptigs 13,7 proc. (aliejai ir riebalai – 18,1, javai – 11,3, kitas maistas – 8,8 %), o gėrimai – 13,2 proc.

A lentelė. Maisto žaliavų kainų (JAV doleriais) pokyčio 2012 m., palyginti su 2011 m., prognozės

	Bloomberg apklaustų analitikų medianinė prognozė	EIU prognozė	Pasaulio banko prognozė
	Duomenys, buvę prieinami 2011-12-21	Prognozės data: 2011-12-14	Prognozės data: 2011-11
Cukrus	-14,0	-12,6	-17,2
Kakava	2,3	-16,3	-11,5
Kava	-19,1	-14,8	-16,7
Kukurūzai	-3,5	-8,5	-15,3
Kviečiai	-3,4	-15,7	-12,5
Sojos pupelių aliejus	9,6	-9,8	-23,7

Šaltiniai: *Bloomberg*, *EIU*, *Pasaulio bankas* ir *Lietuvos banko* skaičiavimai.

Apskritai maisto žaliavų atpigimas 2012 m. neturėtų labai stebinti, nes tai yra vidutinis metinis pokytis, apskaičiuojamas pagal 2012 ir 2011 m. vidutinių kainų lygių santykį. Kaip minėta, 2011 m. vasario mėn. pasaulinės maisto kainos buvo rekordinės. Nors vėliau jos mažėjo, 2011 m. vidutinis kainų lygis buvo labai didelis. Net ir nekrinant maisto kainoms, vidutinis metinis pokytis 2012 m. būtų neigiamas. Jei darytume prielaidą, kad maisto kainos nesikeis, t. y. per visus 2012 m. jos bus 2011 m. gruodžio mėn. lygio, taikydami Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos apskaičiuojamą bendrą maisto kainų indeksą ir atskirų maisto grupių indeksus, gautume, kad maistas atptigs apie 8 proc. (pagal atskiras maisto grupes truputį pabrangtų tik mėsa, o kitos prekių grupės – pieno produktai, riebalai, cukrus, javai – atptigtų 9–12 %). Vis dėlto toks kainų mažėjimas atrodo mažesnis nei prognozuoja EIU ir Pasaulio bankas, vadinasi, 2012 m. tikimasi ne stabilių kainų, o tam tikro kainų mažėjimo.

Remiantis Pasaulio banko lapkričio mėn. maisto kainų apžvalga (angl. *Food Price Watch*), pagerėjusi pasiūla turėtų slopinti pasaulinių maisto kainų kilimą. JAV žemės ūkio departamento (angl. *United States Department of Agriculture*) prognozėse (2011 m. gruodžio mėn.) nurodoma, kad pasaulinės kviečių atsargos 2011–2012 m. sezoną pasieks 10 m. aukštumas dėl padidėjusios produkcijos pagrindinėse kviečius auginančiose valstybėse, tokiose kaip Kazachstanas, Australija bei Kanada, ir euro zonoje. Panaši situacija ir su kitais javais: kukurūzų produkcija turėtų padidėti, jai išaugus Kinijoje, Ukrainoje, Rusijoje ir kitose valstybėse, ryžių – dėl Indijos gero derliaus. Makroekonominiai veiksniai taip pat prisideda prie vartotojams palankesnių pasaulinių maisto kainų prognozių: nerimas dėl padėties pasaulio ekonomikoje, ypač euro zonoje ir JAV, slopina paklausą, o tai turėtų sumažinti pasaulines kainas. Mažėjanti pasaulinė paklausa kartu su mažėjančiomis energijos išteklių kainomis turėtų sumažinti ir etanolio paklausą, kuri pastaraisiais metais sparčiai didėjo. Tai reikštų mažesnę kukurūzų ir augalinio aliejaus sunaudojimą biokurai gaminti. Rekordinis kukurūzų derlius Kinijoje, ryžių – Indijoje ir Ukrainos sprendimas nebeapmokestinti javų eksporto taip pat slopins pasaulinių kainų kilimą.

Svarbus rodiklis maisto žaliavų rinkoje yra atsargų ir sunaudojimo santykis (angl. *stock-to-use ratio*). Jis rodo santykinį tam tikros žaliavos pasiūlos ir paklausos balansą ir, jei lyginama su ankstesniais metais, padėties toje rinkoje pasikeitimą. Šiam rodikliui sumažėjus iki kritinės ribos, tikėtinas žaliavos kainos šuolis. A pav. pateiktas atskirų prekių grupių šis rodiklis, paskelbtas Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos 2011 m. lapkričio mėn. maisto rinkos perspektyvų leidinyje (angl. *Food Outlook*).

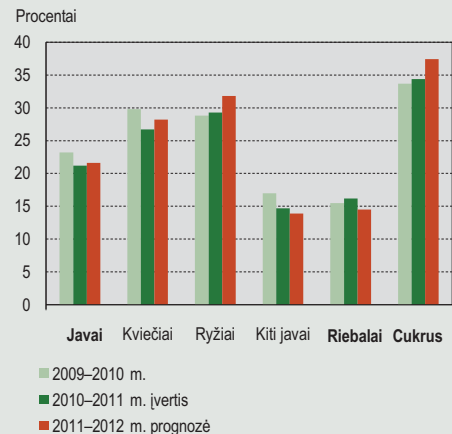
Kaip matyti, 2010–2011 m. sezoną sumažėjo kviečių ir kitų javų (javų, išskyrus kviečius ir ryžius) atsargų ir sunaudojimo santykis, o kitų prekių grupių – ryžių, riebalų, cukraus – šis rodiklis padidėjo. Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija numato, kad 2011–2012 m. padidės (atitinkamai 1,5, 2,5 ir 3,0 proc. p.) kviečių, ryžių bei cukraus atsargų ir sunaudojimo santykis, o sumažės kitų javų ir riebalų grupių šis rodiklis.

Taigi kviečių, ryžių ir cukraus atveju pasiūlos ir paklausos balansas bus palankus ir neturėtų daryti didinančio spaudimo kainoms. Rekordinis 2011 m. kviečių derlius (vertinama, kad pasaulinė produkcija 2011–2012 m. sezoną padidės 6 %) lems didesnes atsargas, todėl atsargų ir sunaudojimo santykis 2011–2012 m. bus gerokai didesnis nei 2007–2008 m. žemumos ir penkerių metų vidutinis lygis. Labai geras derlius pagrindinėse ryžius auginančiose valstybėse leis ne tik patenkinti vartojimo poreikius, bet ir pastebimai padidinti atsargas. Cukraus pasaulinė gamyba viršys suvartojimą jau antrus metus iš eilės. Didesnė cukraus gamyba, susijusi su padidėjusiu, reaguojat į pastaraisiais metais kylančias kainas, pasėlių plotu, gali reikšti mažėjančias pasaulines cukraus kainas, nors jas šiek tiek palaikys poreikis atkurti atsargas.

Numatomas mažėsiantis kitų javų bei riebalų atsargų ir sunaudojimo santykis. Kitų javų dalis, suvartojama maistui, nedidelė. Prognozuojama, kad kitų javų paklausa didės mažiau nei tikėtasi anksčiau, nes ji, ypač kukurūzų (naudojamų pašarams ir kurui gaminti), labai siejasi su makroekonominė aplinka, tačiau nepadės atkurti atsargų. Didėjanti aliejaus ir riebalų grupės, kurioje svarbiausios žaliavos yra sojos pupelės ir rapsai, paklausa, ypač Azijoje (daugiausia Kinijoje), skatins pasiūlos ir paklausos neatitikimą – kitaip nei dvejus ankstesnius metus, produkcija bus mažesnė už suvartojimą. Sumažėjus atsargoms ir didėjant vartojimui, šių dviejų rodiklių santykis nukris iki mažiau nei 15 proc. ir taps artimas itin žemam lygiui, buvusiam per 2008 m. maisto kainų šuolį.

Iš prognozių galima matyti, kad prielaidų maisto kainoms kilti – nedaug. Vis dėlto šiuo metu jos vis dar yra gana didelės. Kai kurių trąšų kainos tebėra kur kas didesnės negu prieš metus, o energijos rinkoje, glaudžiai susijusioje su maisto žaliavų rinka, tyro netikrumas dėl tolesnės raidos (pasaulio ekonomikos augimas turėtų sulėtėti, tačiau nerimą kelia galimi naftos pasiūlos sutrikimai). Tiesa, pagal lapkričio mėn. Pasaulio banko prognozes, svarbių žemės ūkio produkcijos sąnaudų – energijos žaliavų ir trąšų – kainos 2012 m., palyginti su 2011 m., turėtų gerokai sumažėti (atitinkamai 8 ir 15 %). Dar vienas svyravimus galintis lemti veiksnys – aptartas atsargų ir sunaudojimo santykis. Nors visos javų grupės šis rodiklis šiek tiek padidės, jis bus ne itin didelis, o tokiomis sąlygoms net maži šokai gali turėti didelį poveikį kainoms.

A pav. Kai kurių produktų pasaulinių atsargų ir sunaudojimo santykis

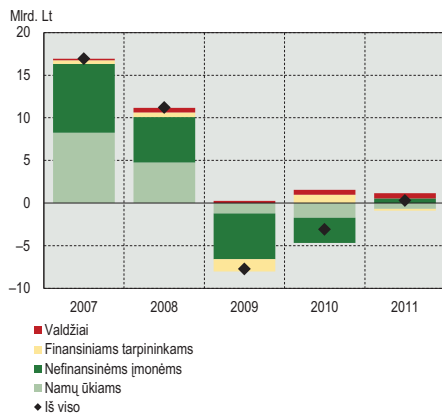

Šaltinis: Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija.

VI. KREDITAS IR INDĒLIAI

Atsigauant ekonomikai skolininkų finansinė padėtis stiprėja ir paskolų portfelis rodo vis daugiau atsigavimo ženklų.

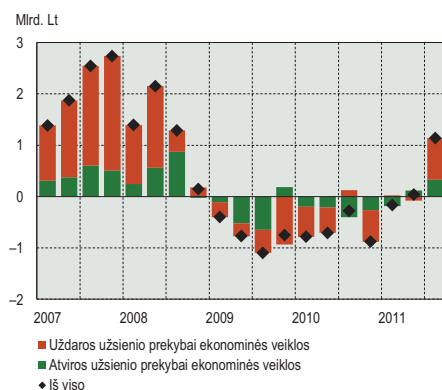
23 pav. Bankų paskolų portfelio kaitos veiksniai sausio–lapkričio mėn.

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Nors pagrindinis įmonių veiklos finansavimo šaltinis ir toliau yra vidaus lėšos, tačiau didėjant investicijoms skolinimasis iš bankų tampa vis aktualesnis.

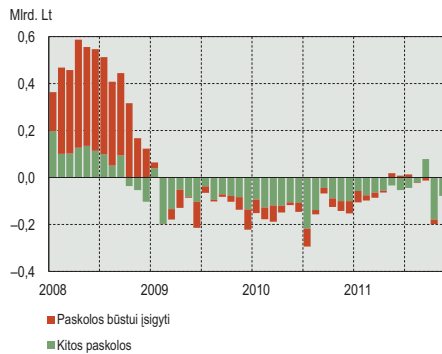
24 pav. Paskolų nefinansinėms įmonėms portfelio kaita per ketvirtį

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Namų ūkiai ir toliau yra atsargūs skolindamiesi kitoms reikmėms (ne būstui įsigyti).

25 pav. Paskolų namų ūkiams sandoriai per mėnesį

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Praėjus pustrėčių metų nuo ekonomikos nuosmukio pradžios, bankų sistemos paskolų portfelis⁹ 2011 m. antrąją pusę augo.

2011 m. liepos–lapkričio mėn. įsipareigojimai bankams padidėjo 1,3 mlrd. litų, arba 2,5 proc. Augant ekonomikai ir stiprėjant bankų skolininkų finansinei padėčiai, pastarųjų paklausa kreditui atsigavo, o tam įtaką galėjo daryti laisvėjančios skolinimo sąlygos ir tebesančios nedidelės palūkanų normos. Pavyzdžiui, 2011 m. spalio mėn. beveik penktadalis Lietuvos banko apklaustų komercinių bankų švelnino skolinimo sąlygas, o vidutinės svertinės naujų paskolų palūkanų normos 2011 m. ir toliau buvo artimos 2010 m. lygiui.

Per 2011 m. pirmuosius vienuolika mėnesių bankų sistemos paskolų portfelis Lietuvoje ūgtelėjo 0,3 mlrd. litų (nors atitinkamą laikotarpį prieš metus sumenko 3,1 mlrd. Lt). Minėtu laikotarpiu įsipareigojimus bankams padidino nefinansinės įmonės ir valdžios sektorius, o sumažino namų ūkiai (pustrėčio karto mažiau negu prieš metus) ir finansų institucijos. Atšaukus licenciją AB bankui SNORAS, bankų sistemos paskolų portfelis ateityje gali didėti šiek tiek lėčiau, nes pastarasis bankas 2007–2011 m. turėjo 3–4 proc. visos bankų sistemos kreditavimo įsipareigojimų.

Nuo 2010 m. nefinansinių įmonių padėtis gerėja didėjant vartojimui ir investicijoms vietos bei užsienio rinkose.

Verslo uždirtbas pelnas per 2011 m. pirmuosius tris ketvirčius sudarė 7,2 mlrd. litų ir buvo trečdaliu didesnis negu per visus 2010 m. Nefinansinių įmonių pardavimo pelningumas 2011 m. trečiąjį ketvirtį sudarė 4,1 proc. Pelningai dirbo du trečdaliai visų įmonių ir mažesnė jų dalis paskelbė apie pradėtą bankroto procedūras.

Nepaisant to, kad daugiausia verslo finansinių poreikių nefinansinės įmonės tenkina pasinaudodamos vidaus išteklių, laisvėjant bankų skolinimo sąlygoms ir tebesant palyginti nedidelėms naujų paskolų palūkanų normoms, įmonės pamažu didina skolinimąsi iš bankų. Per 2011 m. pirmus vienuolika mėnesių bankų sistemos paskolų nefinansinėms įmonėms portfelis padidėjo 0,5 mlrd. litų, nors atitinkamą laikotarpį prieš metus buvo sumenkęs 3,0 mlrd. litų. Įsipareigojimus bankams daugiausia sumažino nekilnojamojo turto įmonės, o, atsigauant paklausai vietos ir užsienio rinkose, daugiausia didino prekybos įmonės.

Tačiau, stiprėjant nuogaštavimams dėl tvarios ūkio plėtros pagrindinėse eksporto ar glaudžiai susijusiose rinkose, verslas ateitį ėmė vertinti prasčiau.

Daugelio nefinansinių įmonių ekonominių vertinimų ir vartotojų pasitikėjimo rodikliai baigiantis metams suprastėjo, užsakymai produkcijai gaminti ir darbams atlikti sumenko (ypač ne Lietuvos rinkoje), padidėjo įmonių, kurios nurodė turinčios nepakankamą paklausą, dalis. Taigi, ūgtelėjus sukauptoms atsargoms, o gamybos pajėgumų panaudojimo lygiui truputį sumenkus, poreikis atnaujinti turimus įrenginius ar įsigyti naujų mažėja, todėl bankų teikiamų paskolų paklausa sparčiai nedidės.

Nefinansinių įmonių veiklos aktyvumui nemažėjant, daugelis jų susidūrė su darbo jėgos trūkumu, o tai didina darbo užmokestį ir stiprina namų ūkių finansinę padėtį bei jų paklausą kreditui.

⁹ 2011 m. lapkričio 24 d. Lietuvos bankas atšaukė AB banko SNORAS veiklos licenciją. Siekiant užtikrinti duomenų palyginamumą ir analizės tikslumą, šiame skyriuje bankų sistemos Lietuvoje suteiktų paskolų ir priimtų indėlių raida vertinama neįtraukiant AB banko SNORAS duomenų.

Pagerėjus namų ūkių finansinei būklei, o vartotojų pasitikėjimo rodikliui 2011 m. viduryje pasiekus iki ekonomikos nuosmukio buvusį lygį, 2011 m. atskirais mėnesiais namų ūkių skolinimasis iš bankų didėjo. Per 2011 m. pirmus vienuolika mėnesių namų ūkiai grąžino mažiau įsipareigojimų bankams negu per atitinkamą laikotarpį prieš metus: nuo 2011 m. pradžios iki lapkričio mėn. bankų sistemos paskolų būstui įsigyti portfelis sumažėjo 0,1 mlrd. litų (nors prieš metus jis krito 0,5 mlrd. Lt), o kitos paskolos sumenkė 0,6 mlrd. litų (2010 m. – 1,3 mlrd. Lt).

Nerimas dėl ekonomikos raidos krypties ateityje pablogino vartotojų pasitikėjimo rodiklį 2011 m. antrąją pusę, o nustoję gerėti nefinansinių įmonių veiklos rodikliai gali sulėtinti algų kilimą, todėl namų ūkių norai ir galimybės vartojimą bei investicijas finansuoti skolinimais lėšomis sumažės.

Didėjantis nerimas dėl slopstančio ekonomikos augimo ir gilėjančios skolų krizės vertė ECB tiek iki 1 proc. sumažinti pagrindines palūkanų normas, tiek pirmą kartą savo veiklos istorijoje skolinti komerciniams bankams trejiems metams.

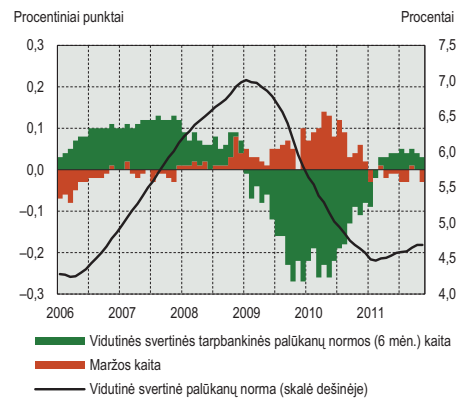
Tai sumažino skolinimosi tarpbankinėje rinkoje kainą, o gerėjanti skolininkų finansinė padėtis lėmė mažėjančias skolinimo maržas, todėl paskolos mažmeniniams klientams buvo pigesnės. 2011 m. lapkričio pabaigoje naujų paskolų privačiam sektoriui vidutinė svartinė palūkanų norma sudarė 4,4 proc., ir buvo 0,3 proc. p. mažesnė negu prieš mėnesį (marža sumažėjo 0,2 proc. p., o tarpbankinė palūkanų norma – 0,1 proc. p.). Licencijos AB bankui SNORAS atšaukimas turėjo nedidelę (10 bazinių punktų) ir trumpalaikę (apie dvi savaites) įtaką tarpbankinei paskolų rinkai ir skolinimosi kainai Lietuvoje.

Gerėjant namų ūkių ir nefinansinių įmonių finansinei padėčiai, tačiau vartojimui ir investicijoms didėjant iš lėto, indėliai bankų sistemoje didėjo, o didesniame indėlininkų aktyvumui įtaką galėjo daryti ir pamažu kylančios palūkanų normos.

2011 m. pradžioje už privačiojo sektoriaus naujus indėlius (1 mėn. ir ilgesnės trukmės) mokamos vidutinės svartinės metinės palūkanų normos svyravo apie 1,4 proc., o metų antrąją pusę pakilo iki 1,8 proc. Tai galėjo daryti teigiamą įtaką indėlių bankų sistemoje išaugimui: per 2011 m. pirmus vienuolika mėnesių privačiojo sektoriaus ir finansų institucijų indėliai padidėjo 1,2 mlrd. litų, o valdžios sektorius iš bankų sistemos atsiėmė 1,0 mlrd. litų. Palyginimui – atitinkamą laikotarpį prieš metus privatusis sektorius ir finansų institucijos indėlius bankuose padidino 0,3 mlrd. litų, o valdžios sektorius – 1,7 mlrd. litų.

Pasiskolinti iš bankų tampa brangiau dėl padidėjusių skolinimosi kainos tarpbankinėje rinkoje.

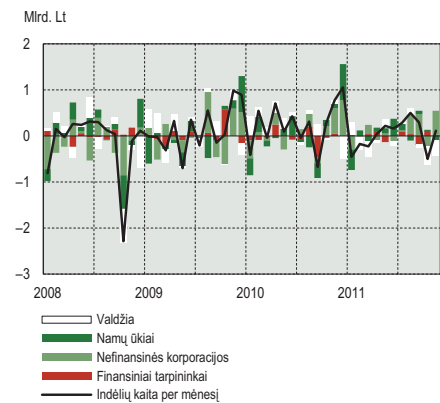
26 pav. Naujų paskolų privačiam sektoriui palūkanų normų kaitos veiksniai (12 mėn. slenkamasis vidurkis)

Šaltiniai: Euribor–EBF ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Indėlių augimą daugiausia nulėmė suprastėję ateities lūkesčiai ir pakilusios naujų indėlių palūkanų normos.

27 pav. Indėlių bankų sistemoje kaitos per mėnesį veiksniai

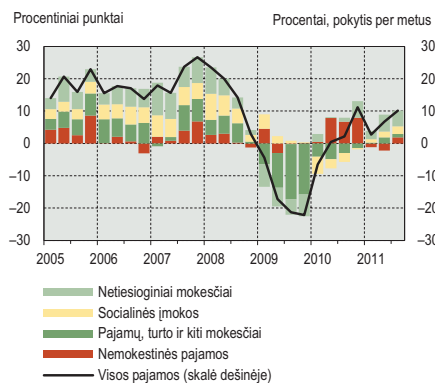

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

VII. VALDŽIOS SEKTORIAUS FINANSAI

Įsibėgėjusi ekonomikos plėtra padidino mokesčių pajamas ir sudarė sąlygas sparčiau didėti bendrosioms valdžios sektoriaus pajamoms.

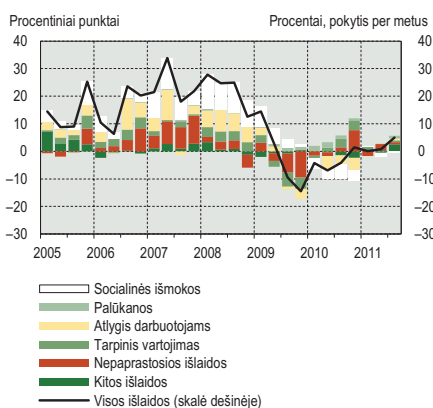
28 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Dėl gerokai menkesnės taupymo priemonių įtakos, sparčiau didėjo tiek valdžios sektoriaus bendrosios išlaidos...

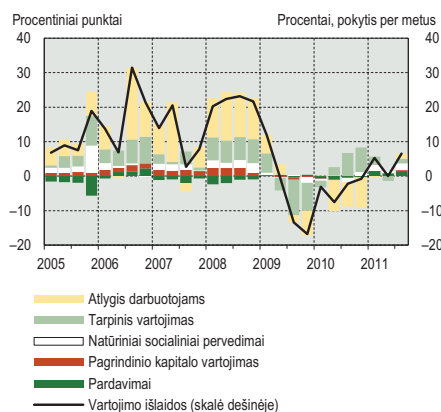
29 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

....tiek vartojimo išlaidos.

30 pav. Valdžios sektoriaus vartojimo išlaidų kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Kaip ir ankstesnį ketvirtį, pagrindinis valdžios sektoriaus pajamų didėjimo veiksnys trečiąjį ketvirtį buvo pajamos iš netiesioginių mokesčių.

Trečiąjį ketvirtį, palyginti su antruoju ketvirčiu, pajamos iš PVM per metus paaugo sparčiau – maždaug šeštadaliu. Daugiausia išaugo Lietuvos Respublikos muitinės surinktas PVM dėl didesnio investicinių ir vartojimo prekių importo. Valstybinės mokesčių inspekcijos administruojamas PVM daugiausia padidėjo dėl paaugusios mažmeninės prekybos apyvartos. Pajamos iš kitų (ne PVM) netiesioginių mokesčių – daugiausia akcizų – trečiąjį ketvirtį, palyginti su antruoju, per metus augo gerokai lėčiau – šiek tiek daugiau nei dešimtadaliu. Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, daugiausia padidėjo akcizai už energijos produktus ir už apdorotą tabaką, o akcizai už alkoholinius gėrimus ir už elektros energiją krito. Daugiau akcizų už energijos produktus gauta dėl didesnės dyzelinių degalų pardavimo apimtys; benzino ir dujų pardavimo apimtys trečiąjį ketvirtį per metus smuko. Atsižvelgiant į nacionalinio biudžeto 2011 m. spalio–gruodžio mėn. duomenis, tikėtina, kad 2011 m. paskutinį ketvirtį pajamos iš netiesioginių mokesčių padidėjo mažiau nei trečiąjį. Tam įtakos turėjo lėčiau paaugusios pajamos tiek iš PVM, tiek iš akcizų.

Pajamos iš tiesioginių mokesčių toliau didėjo, tačiau, palyginti su antruoju ketvirčiu, gerokai lėčiau, nes mažiau didėjo darbo užmokesčio fondas ekonomikoje

Tiesioginių mokesčių pajamas padidino tik daugiau nei šeštadaliu ūgtelėjusios pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio. Tam didžiausią įtaką darė per metus 1,6 proc. pakilęs darbo užmokestis ir apie 2 proc. padidėjęs užimtųjų skaičius. Pelno mokesčio trečiąjį ketvirtį surinkta šeštadaliu mažiau nei prieš metus. Pajamų iš šio mokesčio smukimą lėmė daugiau nei dešimtadaliu mažesni avansiniai mokesčio mokėjimai. Jiems neigiamą įtaką padarė mažesnis taikomas mokesčio tarifas, nors pelno mokesčio mokesstinė bazė – 2010 m. apmokestinamasis pelnas – buvo dešimtadaliu didesnė nei 2009 m., o pelningai dirbusių įmonių buvo daugiau. Pažymėtina, kad vidutinė per keturis ketvirčius sumokėta pelno mokesčio suma ir 2011 m. trečiąjį ketvirtį buvo labai maža ir atitiko 2004 m. pirmojo pusmečio lygį. Trečiąjį ketvirtį bendrąsias valdžios sektoriaus pajamas padidino gautos nemokėtinės pajamos, kurios paaugo dėl gausesnių nei prieš metus ES kapitalo ir einamųjų pervedimų. Nacionalinio biudžeto 2011 m. spalio–gruodžio mėn. duomenys rodo, kad 2011 m. paskutinį ketvirtį tikėtinos mažesnės nei prieš metus pajamos iš tiesioginių mokesčių. Pagrindinė sumažėjimo priežastis – reikšmingas pelno mokesčio kryptis ir lėčiau didėjusios pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio.

Dėl pagerėjusios situacijos darbo rinkoje surinktų socialinių įmokų metinis padidėjimas trečiąjį ketvirtį buvo didžiausias per pastaruosius dvejus metus.

Įmokos augo daugiausia dėl ūgtelėjusių draudėjų, apdraustųjų ir savarankiškai dirbančių asmenų sumokėtų socialinio draudimo įmokų. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos 2011 m. spalio–gruodžio mėn. duomenys leidžia tikėtis, kad ketvirtąjį ketvirtį socialinių įmokų metinis padidėjimas turėjo sudaryti tiek pat kiek ir trečiąjį – apie 7 proc. Įmokas didino toliau gerėjęs įdarbintų ir atleistų žmonių santykis.

Bendrosios valdžios sektoriaus išlaidos trečiąjį ketvirtį paauogo sparčiausiai per paskutinius dvejus metus, o socialinės išmokos buvo vienintelis jas mažinęs veiksnys.

Socialinės išmokos sumažėjo dėl mažesnės paramos šeimoms, kritusių ligos ir motinystės ir nedarbo draudimo išmoku. Lėšos senatvės pensijoms mokėti per metus nepasikeitė. Gerokai didesnės subsidijos, išaugusios valdžios sektoriaus investicijos ir tarpinio vartojimo išlaidos daugiausia lėmė, kad bendrosios valdžios sektoriaus išlaidos trečiąjį ketvirtį buvo maždaug 5 proc. didesnės nei prieš metus. Tarpinio vartojimo išlaidos daugiausia paauogo dėl didesnių išlaidų ilgalaikio materialiojo turto einamajam remontui ir kitokioms paslaugoms. Trečiąjį ketvirtį valdžios sektoriaus kompensacija dirbantiesiems padidėjo maždaug 3 proc. – daugiausia valstybės finansuojamoje profesinėje, mokslinėje ir techninėje bei miškininkystės ir medienos ruošos veiklose. Tikėtina, kad kompensacijos dirbantiesiems išlaidas labiausiai padidino didesnis darbo užmokestis, nes užimtųjų buvo mažiau nei prieš metus. Panašu, kad darbo užmokesčio išlaidos padidėjo dėl šeštadaliu per metus išaugusio aukštesnės kvalifikacijos specialistų skaičiaus, mažiau kvalifikuoto personalo (jaunesniųjų specialistų, technikų, tarnautojų, nekvalifikuotų darbininkų) valstybės sektoriuje trečiąjį ketvirtį sumažėjo penktadaliu. Toliau reikšmingai didėjo palūkanų mokėjimai. Trečiąjį ketvirtį jie ūgtelėjo maždaug penktadaliu.

Lietuvos viešųjų finansų padėtis toliau gerėjo, valdžios sektoriaus deficitas per metus sumažėjo beveik per pusę.

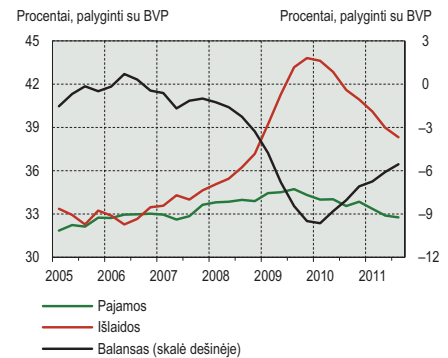
Trečiąjį ketvirtį didžiausią – daugiau nei tris ketvirtadalius – valdžios sektoriaus deficito dalį sudarė socialinės apsaugos fondų deficitas. Pastarasis buvo gerokai mažesnis nei prieš metus dėl gausesnių socialinių įmokų. Labiausiai valdžios sektoriaus deficitą pagerino centrinės valdžios (valstybės biudžeto ir nebiudžetinių fondų) deficitas, kuris trečiąjį ketvirtį svariai sumažėjo. Po ilgokos pertraukos į valstybės biudžetą surinktos pajamos buvo didesnės už išlaidas, o centrinės valdžios deficitą nulėmė neigiamas nebiudžetinių fondų balansas. Toks valdžios sektoriaus deficito struktūros pasikeitimas, palyginti su ankstesniais ketvirčiais, aiškintinas daugiausia vartojimo išlaidų skatinamu ekonomikos aktyvumu augimu ir infliacija. Tai lėmė gerokai padidėjusias valstybės biudžeto pajamas iš netiesioginių mokesčių. Ekonomikos augimo įtaka darbo rinkai buvo menkesnė, todėl socialinės apsaugos fondų deficitas sumažėjo palyginti nuosaikiau. Vietos valdžios deficitas buvo nedidelis ir didesnės įtakos valdžios sektoriaus deficitui neturėjo.

Dėl socialinės apsaugos fondų gautos paskolos valdžios sektoriaus skola per ketvirtį padidėjo, tačiau jos ir keturių ketvirčių BVP sumos santykis sumažėjo dėl išaugusio ekonomikos aktyvumo.

Rugsėjo pabaigoje skolos ir BVP keturių ketvirčių sumos santykis sudarė 37,5 proc. Kaip ir ankstesnį ketvirtį, labiausiai padidėjo socialinės apsaugos fondų ir vietinės valdžios skola, o centrinės valdžios posektorio skolos pokytis per ketvirtį buvo neigiamas antrą ketvirtį iš eilės. Socialinės apsaugos fondų skola per ketvirtį paauogo beveik 0,5 mlrd. litų dėl naujų kredito sutarčių su komerciniais bankais. Per 2011 m. pirmuosius tris ketvirčius „Sodros“ pasiskolintos lėšos (apie 1,5 mlrd. Lt) buvo maždaug ketvirtadaliu mažesnės už 2011 m. planuotą sumą, todėl panašus socialinės apsaugos fondų skolos padidėjimas tikėtinas ir ketvirtąjį ketvirtį. Naujaisi Finansų ministerijos duomenys rodo, kad centrinės valdžios ir socialinės apsaugos fondų skola gruodžio pabaigoje gerokai padidėjo dėl išleistos 750 mln. JAV dolerių vertės obligacijų emisijos. Skolos ir BVP santykis sudarė 36,4 proc. (trečiojo ketvirčio pabaigoje – 33,7 %). Nauja obligacijų emisija turės reikšmingą įtaką valdžios sektoriaus skolos rodikliui paskutinį metų ketvirtį.

Lietuvos viešųjų finansų padėtis toliau gerėjo...

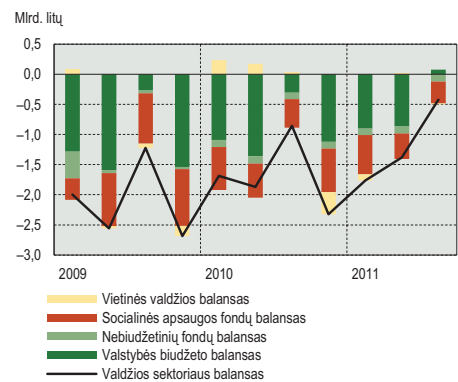
31 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir balansas

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

...daugiausia dėl valstybės biudžeto, kurio perteklius susidarė atsigavusiam vidaus vartojimui padidinus pajamas iš netiesioginių mokesčių.

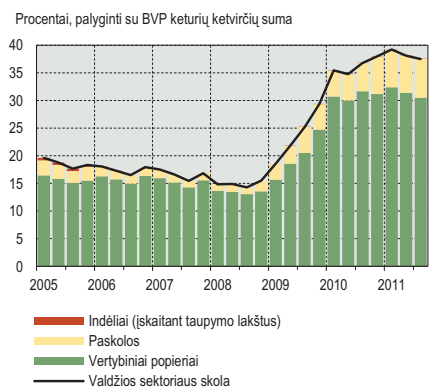
32 pav. Valdžios sektoriaus balansas pagal posektorius

Šaltiniai: Finansų ministerija ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Viešąją skolą labiausiai padidino socialinės apsaugos fondų skolinimasis siekiant užtikrinti išmokų mokėjimą laiku.

33 pav. Valdžios sektoriaus skola pagal priemones

Šaltiniai: Finansų ministerija ir Lietuvos banko skaičiavimai.

PRIEDAS

ĮVADAS Į SOCIALINĖS APSKAITOS MATRICAS

Socialinės apskaitos matricos (SAM) yra makroekonomikos duomenų pateikimas matricine, t. y. vienetinio įrašo, forma. Toks duomenų pateikimo būdas leidžia vienoje matricoje matyti ryšius tarp gamybos, pajamų, vartojimo, mokesčių ir pervedimų, investicijų ir taupymo. Makroekonominiai duomenys daugiausia imami iš nacionalinių sąskaitų, tačiau naudojami ir kiti šaltiniai, pavyzdžiui, išteklių ir panaudojimo lentelės, mokėjimo balanso, valdžios sektoriaus (VS) finansų ir kiti duomenys. Todėl, palyginti su nacionalinėmis sąskaitomis ar išteklių ir panaudojimo lentelėmis, SAM apima daugiau informacijos apie ekonomikoje vykstančius sandorius ir juos atliekančias institucijas bei sektorius. SAM pateikia informaciją apie šalies ekonominę ir socialinę struktūrą tam tikru momentu (dažniausiai – tam tikrais metais).

SAM yra kvadratinė matrica: eilučių ir stulpelių pavadinimuose surašomos tos pačios sąskaitos (institucijos ir sektoriai). Eilutėje parodomas sąskaitų įplaukos, o stulpeliuose – išlaidos. SAM atitinkamos sąskaitos eilutės (įplaukų) ir stulpelio (išlaidų) sumos turi sutapti, nes yra gaunamos iš makroekonominių tapatybių. Pavyzdžiui, disponuojamosios namų ūkių pajamos yra lygios einamojo vartojimo, sumokėtų mokesčių, investicijų ir grynojo taupymo sumai. Ši SAM ypatybė leidžia $n \times n$ dydžio matricoje $n-1$ sąskaitoje turėti likutinį kintamąjį, kuris subalansuoja sąskaitą. Tai išplaukia iš XIX a. ekonomisto Leono Valraso (*Leon Walras*) dėsnio: jei yra pusiausvyra $n-1$ rinkoje, n rinka taip pat yra pusiausvyra. Ši SAM savybė padeda siekiant įvertinti sunkiai išmatuojamus ekonomikos kintamuosius, pavyzdžiui, mišriąsias pajamas, kurių didelę dalį sudaro nedeklaruotos gyventojų pajamos, gautos šešėlinėje ekonomikoje.

Matricos forma padeda aiškiai matyti ekonomikos struktūrą ir supaprastina duomenų apdorojimą: sandoriui tarp dviejų ūkio subjektų parodyti naudojamas tik vienas įrašas, nes vieno subjekto pajamos yra kito subjekto išlaidos. Nacionalinių sąskaitų sistemoje taikoma dvejetainio įrašo sistema: sandorio vertė atvaizduojama vieno subjekto sąskaitos debete, o kito subjekto – kredite. Be to, matricos forma leidžia lengviau makroekonominius duomenis panaudoti atliekant matematinį modeliavimą.

SAM naudojamas sąskaitų skaičius priklauso nuo tikslo, kuriam sudaroma SAM. Pavyzdžiui, labiau gilinantis į VS finansus, vienos vyriausybės sąskaitos gali nepakakti dėl pernelyg apibendrintos informacijos. Tokiu atveju gali būti įtrauktos papildomos eilutės (atitinkamai ir stulpeliai), išskaidant vyriausybės sąskaitą į, pavyzdžiui, centrinės valdžios, vietos valdžios ir socialinės apsaugos fondų sąskaitas. Tačiau SAM dažniausiai apima 6 pagrindines sąskaitų grupes: prekių, kapitalo, institucijų (namų ūkių, įmonių, vyriausybės), grynojo taupymo, likusio pasaulio ir veiklų (žr. A lentelę). Paprastai grynojo taupymo sąskaitos elementai yra likutiniai, kurie subalansuoja institucijų sąskaitas.

SAM struktūros pavyzdys

Šiame skyrelyje pateikiamas SAM struktūros pavyzdys, kuriuo remiantis galima sudaryti nominaliųjų einamųjų ekonominių srautų lentelę. Kiekvienos sąskaitos pagrindinės pajamos ir išlaidos parodytos A lentelėje.

- Namų ūkių sąskaitoje (H sąskaitoje)** pajamas sudaro darbo užmokestis ir mišriosios pajamos, taip pat valstybės socialinės apsaugos sistemos išmokos gyventojams; iš įmonių jie gauna dividendus, o iš užsienio – darbo pajamas ir emigrantų pervedimus. Iš gautų bendrųjų pajamų sumokami gyventojų pajamų, darbuotojo socialinio draudimo ir sveikatos draudimo mokesčiai. Kitos disponuojamosios pajamos paskirstomos galutiniam vartojimui, namų ūkių investicijoms (naujam būstui įsigyti) ir grynajam taupymui (arba skolinimuisi, jei grynasis taupymas yra neigiamas).
- Valdžios sektoriaus sąskaitoje (G sąskaitoje)** pagrindinės pajamos gaunamos iš įvairių mokesčių, taip pat pervedimų iš ES fondų. Išlaidas sudaro socialinės išmokos, viešojo sektoriaus vartojimas ir investicijos, taip pat palūkanų mokėjimai už VS vidaus ir užsienio skolą, kiti pervedimai likusiam pasauliui (pvz., mokesčiai ES). Kadangi visą ES fondų paramą administruoja valstybė, iš šios sąskaitos išmokamos ir ES fondų lėšos, tenkančios privačiam sektoriui. Bendras pajamas ir išlaidas subalansuoja VS balansas grynojo taupymo sąskaitoje (S–I sąskaitoje): jei jis yra neigiamas, biudžetas yra deficitinis, ir atvirkščiai.
- Įmonių sąskaita (F sąskaita)** šiame SAM pavyzdyje atskirta nuo veiklų (A sąskaitos), kurioje parodoma bendrosios gamybos bei pridėtosios vertės struktūra ir bendrosios produkcijos paklausos veiksniai. Įmonėms atitenka nepaskirstytasis pelnas, kapitalo nusidėvėjimo atskaitymai (kurie yra nepiniginė gamybos sąnaudų dalis) ir VS pervedimai (pvz., ES parama). Iš šių įplaukų sumokami pelno ir turto mokesčiai, daromos realios investicijos (įskaitant investicijas į atsargas), o likusiam pasauliui sumokamos palūkanos už užsienio paskolas. Likusi suma yra įmonių taupymo lėšos, kurios investuojamos į finansinį turtą.

A lentelė. SAM pavyzdys

	1. Prekių sąskaita (galutinis vartojimas)	2. Kapitalo sąskaita	3. Institucijų sąskaita			4. Grynojo taupymo sąskaita	5. Likusio pasaulio sąskaita	6. Veiklių sąskaita
			G (valdžios sektorius)	H (namų ūkiai)	F (įmonės)			
1. Prekių sąskaita	C (galutinis vartojimas)	K (kapitalas)						A (veiklos)
2. Kapitalo sąskaita								
3. Institucijų sąskaita	G (valdžios sektorius)	Mokesčiai (už dividendus)		Mokesčiai (GPM, darbuotojų socialiniam ir sveikatos draudimui)	Mokesčiai (pelno, turto)		ES fondų einamieji pervedimai	Mokesciai (darbdavių socialinio draudimo įmokos)
	H (namų ūkiai)	Dividendai	Socialinės apsaugos sistemos pervedimai				Emigrantų pervedimai	Darbo užmokes-tis
	F (įmonės)	Nepaskirstytasis pelnas	ES fondų einamieji pervedimai	Palūkanos už vidaus skolą				Mišriosios pajamos
4. Grynojo taupymo sąskaita			VS balansas	Namų ūkių taupymas	Įmonių taupymas			Kapitalo naudojimas (amortizacija)
5. Likusio pasaulio sąskaita		Užsienio kapitalo įmonių dividendai ir investicijos	Palūkanos už užsienio skolą	Mokesčiai ES	Grynieji mokėjimai už užsienio paskolas		Einamosios sąskaitos deficitas	Importas
6. Veiklių sąskaita	A (veiklos)	Vartojimas bazinėmis kainomis	VS vartojimas ir investicijos	Namų ūkių investicijos (naujiems būstams įsigyti)	Įmonių investicijos, atsargų pasikeitimas		Eksportas	Tarpinis vartojimas

4. **Veiklos (A sąskaita)** gauna pajamas (be vartojimo mokesčių, kurie atitenka VS) už parduodamas galutinio vartojimo prekes ir paslaugas namų ūkiams (apimant namų ūkių investicijas į būstą), taip pat gauna pajamas už eksportą, įmonėms parduotas tarpinio vartojimo ir investicines prekes bei VS einamąjį vartojimą ir investicijas į pagrindinį kapitalą. Veiklų sąnaudas apima tarpinis vartojimas, importas ir pridėtinė vertė, kurią sudaro darbo užmokestis, darbdavių mokama socialinio draudimo mokesčio dalis, mišriosios pajamos, kapitalo nusidėvėjimas ir bendrasis pelnas.
5. **Kapitalo sąskaita (K sąskaita)** parodo bendrojo įmonių pelno paskirstymą. Jis dividendų pavidalu paskirstomas namų ūkiams ir nerezidentams, valstybė gauna pelno, dividendų ir turto mokesčius, o nepaskirstytasis pelnas lieka įmonėse (užsienio kapitalo įmonėse tai vadinama reinvesticijomis).
6. **Namų ūkių vartojimo sąskaita (C sąskaita)** rodo vartojimo prekių ir paslaugų pardavimo išlaidų paskirstymą: vartojimo mokesčiai (PVM ir akcizai) atitenka valstybei, o kita dalis – veikloms.
7. **Likusio pasaulio (ROW sąskaita)** pajamas sudaro veiklų išlaidos importo prekėms, užsienio kapitalo įmonių sumokami dividendai ir reinvesticijos, VS mokėjimai už valstybės skolą ir pervedimai į ES biudžetą. Likęs pasaulis veikloms sumoka už iš Lietuvos eksportuotas prekes, iš jo ateina einamieji ES fondų pervedimai (daugiausia – subsidijos ūkininkams), Lietuvos emigrantų pervedimai ir laikinai išvažiavusiųjų darbo pajamos. Skirtumas tarp likusio pasaulio einamųjų pajamų ir išlaidų yra einamosios sąskaitos balansas (ESB). Teigiamas skaičius reiškia, kad Lietuva turi neigiamą ESB. Kitaip tariant, Lietuva naudoja užsienio santaupas einamosios sąskaitos deficitui finansuoti.

SAM taikymo pavyzdys

SAM gali būti naudojamas ne tik apibendrintam šalies ekonomikos struktūros supratimui, statistikos pateikimui, bet ir ekonominių šokų bei politikos pokyčių analizei. Nors atliekant analizę yra svarbus eksperto vertinimo aspektas, tačiau dėl matricos struktūros yra atliekamų skaičiavimų apribojimų, kurie padeda išvengti neapdairumo klaidų nagrinėjant ir tiesioginį, ir netiesioginį šokų poveikį visai ekonominei sistemai.

Viena iš praktinių SAM panaudojimo galimybių yra fiskalinės politikos sprendimų poveikio šalies ūkiui ir VS balansui analizė. Pavyzdžiui, remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu dėl 2012 m. draudžiamųjų pajamų¹⁰, šiais metais planuojama atkurti senatvės ir netekto darbingumo pensijas. Finansų ministerijos skaičiavimais, tai „Sodros“ išlaidas turėtų padidinti apie 0,5 mlrd. litų¹¹.

SAM leidžia įvertinti tiesioginę ir netiesioginę šio sprendimo įtaką VS balansui ir BVP. Taikant SAM VS finansų analizei, naudinga praplėsti valdžios sektoriaus (G) ir veiklų (A) sąskaitas, siekiant detaliau atvaizduoti šiose sąskaitose parodytus realiuosius srautus. Kita vertus, kai kurias (pvz., likusio pasaulio) sąskaitas galima supaprastinti, jeigu daliai srautų fiskalinės politikos sprendimai neturi įtakos. Todėl B lentelėje pateikta praplėsta ir supaprastinta SAM, kurioje valdžios sektoriaus sąskaita išskirta į dvi – centrinės ir vietos valdžios (toliau – valdžios) bei „Sodros“ – sąskaitas; veiklų sąskaita išskaidyta į privačiąją ir viešąją veiklas, o analizei nereikšmingų SAM įrašų buvo atsisakyta.

Valdžios (GN) ir „Sodros“ (GS) sąskaitose jų pajamos ir išlaidos skaičiuojamos atskirai. Kitaip sakant, jeigu dauguma pagrindinių mokesčių (PVM ir akcizai, pelno, gyventojų pajamų mokesčiai ir kt.) tenka nacionaliniam biudžetui, į „Sodros“ biudžetą patenka pačių gyventojų socialinės įmokos ir veiklų sumokama darbdavių socialinio draudimo mokesčio dalis. Tuo pačiu principu atskiriamos ir biudžetų išlaidos. Verta atkreipti dėmesį, kad, išskaidžius valdžios sektoriaus sąskaitą į dvi dalis, grynojo taupymo (S–I) eilutė rodo atskirus nacionalinio ir „Sodros“ biudžetų balansus, o jų suma – bendrą VS balansą.

Veiklų sąskaitos išplėtimas į privačios veiklos (AP) ir viešos veiklos (AG) sąskaitas leidžia išskaidyti namų ūkių gaunamą kompensaciją dirbantiesiems į privatųjį ir valstybės sektorius. Tuomet proporcingai apskaičiuojama ir privačiojo bei valstybės sektorių sumokama darbdavių socialinio draudimo mokesčio dalis į „Sodros“ biudžetą¹².

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl einamųjų 2012 metų draudžiamųjų pajamų patvirtinimo“, 2011 m. gruodžio 28 d., Nr. 1535.

¹¹ Finansų ministerija „2012 m. valstybės išlaidos pagal sritis“, 2011 m. gruodžio 21 d. (<http://www.finmin.lt/web/finmin/2012islaidos>).

¹² Namų ūkiai iš veiklos gauna ir mišriasias pajamas. Kad jas būtų lengviau atskirti nuo darbo užmokesčio fondo, mišriosios pajamos buvo perkeltos į kapitalo sąskaitą, t. y. kapitalo sąskaitos pajamomis tapo tiek bendrasis pelnas, tiek mišriosios pajamos, o šios sąskaitos išlaidomis – namų ūkiams išmokami dividendai ir mišriosios pajamos.

B lentelė. Pradinė 2010 m. SAM
(mlrd. Lt)¹³

	C	H	K	F	GN	GS	ROW	S-I	AP	AG	Visos pajamos
C		63,2									63,2
H			28,8		1,9	12,3			20,5	10,5	74,1
K									32,0		32,0
F			3,2						10,0		13,2
GN	10,8	4,6		0,5					0,3		16,1
GS		2,2							6,4	3,3	11,8
ROW										65,8	65,8
S-I		2,5		3,0	-6,1	-0,5	1,0				0,0
AP	52,4	1,5		9,7	1,7		64,8			4,8	134,9
AG					18,6						18,6
Visos išlaidos	63,2	74,1	32,0	13,2	16,1	11,8	65,8	0,0	134,9	18,6	
Visos pajamos*	63,2	74,1	32,0	13,2	16,1	11,8	65,8	0,0	134,9	18,6	
Skirtumas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
	VS balansas		-6,6								
	VS pajamos		28,0								
	BVP išlaidų metodu		93,7								

* Pastaba. Eilutė „Visos pajamos“ yra identiška to paties pavadinimo stulpeliui ir yra naudojama tik dėl patogumo, kad būtų lengviau matyti skirtumą tarp pajamų išlaidų. Šios ir kitų lentelių skirtumo eilutėje galimos nedidelės paklaidos dėl apvalinimo.

Atliekamos analizės tikslas yra visų sąskaitų pajamų ir išlaidų balansas. Į pradinę subalansuotą SAM įtraukus ekonominį šoką, lentelė išsibalansuoja, t. y. atsiranda skirtumų tarp atskirų sąskaitų pajamų ir išlaidų. Vertinant įvesto pradinio šoko sukeltus ekonominius procesus, SAM sąskaitos balansuojamos taip, kad jų pajamos vėl atitiktų išlaidas. Taip gaunama nauja visiškai subalansuota matrica.

Toliau pateiktas detalus analizės pavyzdys. Pradinis ekonominis šokas yra „Sodros“ išmokų padidėjimas 0,5 mlrd. litų dėl numatomo pensijų išmokų atkūrimo į 2009 m. lygį. Toliau įvertinamas šio šoko tiesioginis ir netiesioginis poveikis kitiems ekonominiams kintamiesiems, ypač VS balansui ir BVP.

- Dėl didėjančių pensijų išmokų „Sodros“ (GS) pervedimai namų ūkiams (H) padidėja 0,5 mlrd. litų (nuo 12,3 iki 12,8 mlrd. Lt). Verta atkreipti dėmesį, kad, atliekant šiuos skaičiavimus, VS sąskaitos visuomet yra subalansuotos, nes dėl nagrinėjamo šoko atsiradus nesutapimams tarp VS sąskaitų pajamų ir išlaidų automatiškai keičiami atitinkamų biudžetų balansas (S-I eilutė). Šiuo atveju, išaugus „Sodros“ (GS) išlaidoms, ta pačia suma automatiškai buvo padidintas ir šio fondo biudžeto deficitas (nuo 0,5 iki 1,0 mlrd. Lt).
- Didesnės pensijų išmokos padidina bendras namų ūkių (H) pajamas. Dėl to atsiranda 0,5 mlrd. litų skirtumas tarp namų ūkių pajamų ir išlaidų (žr. C lentelę).

C lentelė. SAM balansavimas didinant „Sodros“ išlaidas dėl atkuriamų pensijų
(mlrd. Lt)

	C	H	K	F	GN	GS	ROW	S-I	AP	AG	Visos pajamos
C		63,2									63,2
H			28,8		1,9	12,8			20,5	10,5	74,6
K									32,0		32,0
F			3,2						10,0		13,2
GN	10,8	4,6		0,5					0,3		16,1
GS		2,2							6,4	3,3	11,8
ROW										65,8	65,8
S-I		2,5		3,0	-6,1	-1,0	1,0				-0,5
AP	52,4	1,5		9,7	1,7		64,8			4,8	134,9
AG					18,6						18,6
Visos išlaidos	63,2	74,1	32,0	13,2	16,1	11,8	65,8	0,0	134,9	18,6	
Visos pajamos	63,2	74,6	32,0	13,2	16,1	11,8	65,8	-0,5	134,9	18,6	
Skirtumas	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,5	0,0	0,0	
	„Sodros“ (GS) išlaidos didinamos dėl didesnių pensijų išmokų.										
	Padidėjus namų ūkių (H) pajamoms, atsiranda skirtumas tarp šios sąskaitos pajamų ir išlaidų.										

¹³ Kadangi nėra 2011 m. metinių duomenų, analizei naudojami ankstesnių metų duomenys. Taip pat verta pažymėti, kad 2010 m. duomenys nėra visiškai tiksliūs dėl SAM supaprastinimo. Tačiau nedidelės aproksimacijos neturi įtakos galutiniams analizės rezultatams, jeigu duomenys atitinka bendrą ekonomikos struktūrą.

- Siekiant supaprastinti analizę, gyventojų vartojimo atveju daroma prielaida, kad namų ūkių taupymo norma nekinta. Todėl namų ūkių vartojimas didinamas visu C lentelėje buvusiu pajamų ir išlaidų skirtumu (0,5 mlrd.Lt).
- Padidinus galutinių prekių ir paslaugų vartojimą, vyksta multiplikatoriaus procesas: keičiasi vartojimo mokesčių surinkimas ir privačių veiklų gaunamos pardavimo pajamos, pastarosios savo ruožtu didina išlaidas ir t. t. Taip balansuojant ekonominę sistemą, keičiasi kiti lentelės įrašai, nors pagrindiniu besikeičiančiu kintamuoju ir toliau yra namų ūkių vartojimas. Galutiniai analizės rezultatai pateikti D lentelėje.

D lentelė. Subalansuota SAM po socialinių išmokų padidinimo (mlrd. Lt)

	C	H	K	F	GN	GS	ROW	S-I	AP	AG	Visos pajamos
C		63,8									63,8
H			28,9		1,9	12,8			20,6	10,5	74,8
K									32,1		32,1
F			3,2						10,0		13,2
GN	10,9	4,6		0,5					0,3		16,3
GS		2,2							6,4	3,3	11,9
ROW									66,1		66,1
S-I		2,5		3,1	-5,9	-1,0	1,3				0,0
AP	53,0	1,5		9,7	1,7		64,8			4,8	135,5
AG					18,6						18,6
Visos išlaidos	63,8	74,8	32,1	13,2	16,3	11,9	66,1	0,0	135,5	18,6	
Visos pajamos	63,8	74,8	32,1	13,2	16,3	11,9	66,1	0,0	135,5	18,6	
Skirtumas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
	VS balansas		-6,9	(-6,6 prieš simuliaciją)							
	VS pajamos		28,1	(28,0 prieš simuliaciją)							
	BVP išlaidų metodu		94,1	(93,7 prieš simuliaciją)							

Lyginant B ir D lenteles, atskirų įrašų skirtumai rodo pensijų išmokų padidinimo poveikį atitinkamiems ekonominiams rodikliams. Bendrai vertinant gautus rezultatus, 0,5 mlrd. litų padidintos socialinės išmokos bendrą VS balansą blogina apie 300 mln. litų (iki 6,9 mlrd. Lt). Taigi bendras poveikis VS balansui yra mažesnis nei pradinė 0,5 mlrd. litų suma, kadangi, padidėjus išlaidoms, kartu išauga ir VS pajamos (beveik 170 mln. Lt – iki 28,1 mlrd. Lt). Dėl sprendimo padidinti pensijų išmokas kyla ir nominalusis BVP (apie 400 mln. Lt – iki 94,1 mlrd. Lt). Įvertintas VS balanso elastingumas BVP atžvilgiu yra 1,2, t. y. dėl tokio sprendimo VS balansui pablogėjus 1 mlrd. litų nominalusis BVP padidėtų 1,2 mlrd. litų.

Kitokį ekonominį poveikį turėtų sprendimas 0,5 mlrd. litų suma padidinti ne pensijų išmokas, o viešojo sektoriaus darbo užmokesčio fondą, nes pastarasis yra pridėtinės vertės dalis. Todėl palyginimui pateikiama VS darbo užmokesčio padidinimo įtakos ekonominiams kintamiesiems analizė. Pradinis ekonominis šokas šiuo atveju yra darbo užmokesčio fondo valstybės sektoriuje padidėjimas 0,5 mlrd. litų, o pradinei SAM, kaip ir ankstesniame pavyzdyje, naudojama B lentelė.

- Didinant darbo užmokestį valstybės sektoriuje, viešojo veikla (AG) padidina atlyginimų išlaidas (nuo 10,5 iki 10,9 mlrd. Lt) ir įmokas „Sodrai“ (nuo 3,3 iki 3,4 mlrd. Lt), iš viso 0,5 mlrd. litų. Atitinkama suma kyla ir šios veiklos pajamos (nuo 18,6 iki 19,1 mlrd. Lt). Po šių pakeitimų viešosios veiklos sąskaita tebėra subalansuota, nes 0,5 mlrd. litų padidėjo ir jos pajamos, ir išlaidos.
- Kaip jau minėta, VS sąskaitos visuomet yra subalansuotos dėl automatiškai pasikoreguojančių biudžetų balansų (S-I eilutė). Kitaip sakant, 0,5 mlrd. litų padidėjus viešosios veiklos (AG) pajamoms (tai atitinka valdžios (GN) išlaidas viešajai veiklai), ta pačia suma padidėjo nacionalinio biudžeto deficitas (nuo 6,1 iki 6,6 mlrd. Lt). Tuo pat metu, viešajam sektoriui sumokėjus daugiau darbdavių mokamų socialinio draudimo įmokų, pagerėjo „Sodros“ biudžeto deficitas (nuo 0,5 iki 0,4 mlrd. Lt).
- Namų ūkiai (H) iš gautų papildomų pajamų sumoka mokesčius į VS biudžetą. VS sąskaitos vėlgi balansuojamos automatiškai: nacionalinio biudžeto balansas gerėja dėl namų ūkių sumokamo gyventojų pajamų mokesčio, „Sodros“ biudžetas – dėl darbuotojų mokamos socialinių įmokų dalies. Tačiau namų ūkių pajamos ir išlaidos vis dar skiriasi (žr. E lentelę).

E lentelė. SAM balansavimas didėjant VS darbo užmokesčio fondui
(mlrd. Lt)

	C	H	K	F	GN	GS	ROW	S-I	AP	AG	Visos pajamos
C	63,2										63,2
H		28,8			1,9	12,3			20,5	10,9	74,5
K									32,0		32,0
F			3,2						10,0		13,2
GN	10,8	4,7		0,5					0,3		16,2
GS		2,2							6,4	3,4	12,0
ROW									65,8		65,8
S-I		2,5		3,0	-6,5	-0,3	1,0				-0,3
AP	52,4	1,5		9,7	1,7		64,8			4,8	134,9
AG					19,1						19,1
Visos išlaidos	63,2	74,1	32,0	13,2	16,2	12,0	65,8	0,0	134,9	19,1	
Visos pajamos	63,2	74,5	32,0	13,2	16,2	12,0	65,8	-0,3	134,9	19,1	
Skirtumas	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3	0,0	0,0	
	Viešosios veiklos (AG) išlaidos didinamos per VS darbo užmokesčio fondą ir įmokas „Sodrai“.										
	Padidėjus namų ūkių (H) pajamoms, jie sumoka daugiau mokesčių VS, bet sąskaitos pajamos ir išlaidos vis dar skiriasi.										

4. Toliau analizuojant taikomi tie patys principai ir prielaidos, kaip ir socialinių išmokų atveju. Dėl nekintančios namų ūkių taupymo normos privatus vartojimas didinamas visu E lentelėje buvusių pajamų ir išlaidų skirtumu (0,3 mlrd. Lt), ir, kaip ir anksčiau, vyksta multiplikatoriaus procesas. Toliau pateikti galutiniai analizės rezultatai.

F lentelė. Subalansuota SAM po VS darbo užmokesčio didinimo
(mlrd. Lt)

	C	H	K	F	GN	GS	ROW	S-I	AP	AG	Visos pajamos
C	63,6										63,6
H		28,9			1,9	12,3			20,6	10,9	74,6
K									32,1		32,1
F			3,2						10,0		13,2
GN	10,8	4,7		0,5					0,3		16,3
GS		2,2							6,4	3,4	12,0
ROW									66,0		66,0
S-I		2,5		3,0	-6,5	-0,3	1,2				0,0
AP	52,7	1,5		9,7	1,7		64,8			4,8	135,3
AG					19,1						19,1
Visos išlaidos	63,6	74,6	32,1	13,2	16,3	12,0	66,0	0,0	135,3	19,1	
Visos pajamos	63,6	74,6	32,1	13,2	16,3	12,0	66,0	0,0	135,3	19,1	
Skirtumas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
	VS balansas -6,8 (-6,6 prieš simuliaciją)										
	VS pajamos 28,3 (28,0 prieš simuliaciją)										
	BVP išlaidų metodu 94,4 (93,7 prieš simuliaciją)										

Remiantis gautais rezultatais, darbo užmokesčio fondo viešajame sektoriuje padidinimas 0,5 mlrd. litų VS deficitą didina 200 mln. litų (iki 6,8 mlrd. Lt), nes kartu su išlaidomis padidėja ir VS pajamų surinkimas (300 mln. Lt – iki 28,3 mlrd. Lt). Kaip ir socialinių išmokų atveju, bendras poveikis VS balansui yra mažesnis negu pradinė 0,5 mlrd. litų suma. Tačiau, priėmus sprendimą didinti VS darbo užmokesčių, gerokai daugiau – beveik 760 mln. litų, arba 0,8 proc., – padidėtų nominalusis BVP. Įvertintas VS balanso elastingumas BVP atžvilgiu yra 3,6; kitaip sakant, jeigu, didinant VS darbo užmokesčių, VS deficitas išaugtų 1 mlrd. litų, BVP tai padidintų apie 3,6 mlrd. litų.

Lyginant abu nagrinėtus VS išlaidų pasikeitimo atvejus, matyti, kad viešojo sektoriaus atlyginimų pokyčiai turi gerokai didesnę poveikį šalies ūkiui nei socialinių išmokų kaita. Taigi iš pirmo žvilgsnio panašūs fiskalinės politikos sprendimai ekonominiu požiūriu gali turėti skirtingų pasekmių, o tai ypač aktualu planuojant fiskalinės konsolidacijos priemones. Pavyzdžiui, pastangos sumažinti VS deficitą 1 mlrd. litų, remiantis atlikta SAM analize, Lietuvos BVP sumažintų apie 1,2 mlrd. litų, jeigu būtų priimtas sprendimas mažinti socialines išmokas. Sprendimas mažinti VS darbo užmokesčių Lietuvos BVP paveiktų gerokai daugiau – apie 3,6 mlrd. litų. Todėl vykdomosios valdžios atstovai, planuodami priimti fiskalinės politikos sprendimus, turi šias pasekmes numatyti ir į jas atsižvelgti.

